

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ФАКУЛЬТЕТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ, ПРАВА ТА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТИЧНОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ**

**Пастух Максим Олександрович
(студента групи ПО-1)**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«Криза демократії та зростання авторитаризму у світі»

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 052 «Політологія»)

Допускається до захисту
протокол № _____
від _____
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин
і політичного
менеджменту
д.е.н., доц.
Ірина ГРАБЧУК

(підпис)

Науковий керівник
к.політ.н.,доц. Ігор ПАЩЕНКО

(підпис)

Рецензент
д.іст.н., доц., Шевчук А.В.

(підпис)

Житомир

2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕМОКРАТІЇ ТА АВТОРИТАРИЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	7
1.1 Сутність та основні принципи демократичного устрою	7
1.2 Типологія авторитарних режимів та їх характерні особливості	11
1.3 Фактори трансформації політичних систем у глобальному контексті	17
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ КРИЗИ ДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	28
2.1 Соціально-економічні передумови деградації демократичних інститутів	28
2.2 Інформаційні війни та маніпулятивні технології як загроза демократії	34
2.3 Популізм та радикалізація політичного дискурсу в демократичних країнах	40
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПОШИРЕННЯ АВТОРИТАРИЗМУ ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ.....	49
3.1 Сучасні форми авторитарної експансії та гібридні режими	49
3.2 Міжнародні аспекти боротьби з авторитарними тенденціями	57
3.3 Перспективи зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі	63
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження. У сучасному світі демократичні суспільства стикаються з безпрецедентними викликами, які загрожують основам демократичного устрою та сприяють поширенню авторитарних тенденцій на глобальному рівні. Криза демократії та зростання авторитаризму стали актуальною проблемою для політичної стабільності, соціального розвитку та міжнародної безпеки. Ці процеси характеризуються підривом довіри до демократичних інститутів, поширенням популістських рухів, використанням інформаційних технологій для маніпулювання громадською думкою та формуванням гібридних політичних режимів. Дослідження проблем кризи демократії та авторитарної експансії є актуальним з кількох причин. По-перше, деградація демократичних інститутів має глибокий вплив на політичну стабільність, економічний розвиток та соціальну згуртованість країн та регіонів. Авторитарні тенденції породжують загрози для основних прав і свобод громадян, верховенства права та принципів рівності перед законом.

По-друге, зростання популізму та радикалізації політичного дискурсу ставить під сумнів традиційні засади демократичного управління, включаючи принципи політичного плюралізму, толерантності та компромісу. Це створює необхідність перегляду та адаптації існуючих демократичних механізмів до нових викликів та загроз.

По-третє, розуміння причин та наслідків кризи демократії є фундаментальним для розробки ефективних стратегій та політик з метою зміцнення демократичних інститутів та протидії авторитарним тенденціям. Дослідження цієї теми дозволить виявити вразливості та недоліки існуючих демократичних систем, а також розробити рекомендації для покращення їх стійкості та ефективності.

Крім того, зростання значення цифрових технологій та соціальних мереж у політичній сфері ставить питання щодо інформаційної безпеки та захисту демократичних процесів від маніпулятивних впливів. Інформаційні війни та

використання штучного інтелекту для створення дезінформації стали ефективними інструментами підриву демократичних інститутів. Особливо тема є актуальною для України та інших країн Центрально-Східної Європи, які переживають процеси демократичної трансформації в умовах зовнішніх авторитарних загроз. Досвід цих країн у протистоянні авторитарній експансії та зміцненні демократичних інститутів має важливе значення для розуміння глобальних тенденцій.

Таким чином, актуальність обраної теми дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу причин кризи демократії та механізмів поширення авторитаризму для розробки ефективних стратегій захисту та зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У рамках написання кваліфікаційної роботи у нагоді стали праці наступних вітчизняних та зарубіжних фахівців: Балагури М. В. «Ознаки та характеристики демократичних інститутів у правовій системі сучасної держави», в цій роботі досліджено фундаментальні основи демократичного устрою та їх вразливості перед сучасними викликами. Монографія «Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні» за редакцією О. О. Рафальського, О. М. Майбороди, в якій висвітлено процеси трансформації політичних систем та виклики демократизації в посткомуністичних країнах. Дослідження Гарбадина А., Ільницької Д. «Теоретико-концептуальні засади дослідження та типологізації авторитарних режимів» присвячене аналізу різних форм авторитарного правління та механізмів їх функціонування. Праця Дзюбенко Ю. М. «Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі» розкриває особливості гібридних форм правління та їх поширення в сучасному світі.

Монографія Митко А. М. «Інформаційна демократія: реалії та виклики часу» досліджує вплив цифрових технологій на демократичні процеси та нові форми політичної участі. Дослідження міжнародних авторів, зокрема Beichelt T. «Forms of rule in the post-Soviet space: hybrid regimes», Sorensen G. «Democracy and democratization: Processes and prospects in a changing world»,

Tansey O. «The international politics of authoritarian rule», надають порівняльний аналіз демократичних та авторитарних трансформацій у глобальному контексті. Але окремі аспекти зазначеної проблеми, зокрема соціально-економічні передумови деградації демократії, роль інформаційних технологій у підриві демократичних процесів та перспективи зміцнення демократичних інститутів, залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі.

Мета. Дослідити основні причини та механізми кризи демократії у сучасному світі, проаналізувати форми та методи авторитарної експансії, а також визначити перспективи зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі.

Завдання. Для досягнення даної мети варто виділити такі завдання:

1. Окреслити основні теоретичні засади дослідження: визначити сутність та принципи демократичного устрою; проаналізувати типологію авторитарних режимів; дослідити фактори трансформації політичних систем у глобальному контексті.
2. Проаналізувати причини та прояви кризи демократії: виявити соціально-економічні передумови деградації демократичних інститутів; дослідити роль інформаційних воєн та маніпулятивних технологій; охарактеризувати популізм та радикалізацію політичного дискурсу.
3. Систематизувати механізми поширення авторитаризму та стратегії протидії: дослідити сучасні форми авторитарної експансії; проаналізувати міжнародні аспекти боротьби з авторитарними тенденціями; визначити перспективи зміцнення демократичних інститутів.

Об'єкт дослідження – сучасні політичні системи та процеси трансформації демократичних і авторитарних режимів у глобальному контексті.

Предмет дослідження – причини, механізми та наслідки кризи демократії та зростання авторитаризму у сучасному світі.

Методи дослідження. В процесі написання кваліфікаційної роботи була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і

теоретичних методів дослідження. Також використовувалися такі емпіричні методи, як, опис, порівняння та узагальнення.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій зміцнення демократичних інститутів та протидії авторитарним тенденціям. Практичні рекомендації, які містяться в роботі, можуть стати основою для розробки політики демократичного розвитку відповідних держав і міжнародних організацій. Дослідження також може бути корисним для розуміння викликів демократизації в країнах перехідного періоду та розробки відповідних програм міжнародної підтримки.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Основний зміст викладено на 71 сторінці друкованого тексту, список використаних джерел налічує 63 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕМОКРАТІЇ ТА АВТОРИТАРИЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

1.1 Сутність та основні принципи демократичного устрою

Демократичний устрій являє собою складну багатовимірну форму політичної організації суспільства, що ґрунтується на принципі народовладдя та визнанні суверенітету народу як єдиного джерела легітимної влади. Це не просто політична система, а комплексна структура інститутів, процедур, норм та цінностей, яка забезпечує участь громадян у прийнятті рішень через різноманітні механізми представництва та безпосередньої демократії. Демократичний устрій передбачає існування багаторівневої системи участі, де громадяни мають можливість впливати на політичні процеси як через формальні інститути, так і через неформальні канали громадянської активності.

Визначення демократії як фундаментального політичного поняття суттєво відрізняється залежно від теоретичних підходів, історичних контекстів та культурних особливостей конкретних суспільств. У найзагальнішому розумінні демократія означає правління народу, де влада походить від народу та здійснюється в його інтересах, проте це визначення потребує більш детального розкриття через призму конкретних інституційних механізмів та процедур. Сучасне розуміння демократії включає як процедурні елементи, так і субстантивні характеристики, що забезпечують реальну участь громадян у політичному житті та захист їхніх фундаментальних прав [3, с. 493].

Фундаментальною основою демократичного устрою є принцип розподілу влади, який передбачає функціональне розмежування повноважень між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади з метою запобігання концентрації влади в руках однієї особи чи інституції. Цей принцип створює систему стримувань і противаг, де кожна гілка влади здійснює контрольні функції щодо інших, забезпечуючи таким чином баланс повноважень та запобігаючи можливим зловживанням владою. Ефективне функціонування принципу розподілу влади потребує не лише формального закріплення в

конституційно-правових актах, але й реального втілення через незалежність інститутів та їх спроможність виконувати покладені на них функції.

Конституціоналізм становить невід'ємну та основоположну складову демократичного державного устрою, оскільки встановлює правові межі здійснення влади та захищає основні права і свободи громадян від можливих зловживань з боку державних органів. Конституційні принципи визначають не лише структуру державної влади та процедури її функціонування, але й фундаментальні цінності та норми, які мають керувати діяльністю всіх державних інститутів. Розвиток конституціоналізму як обов'язкової складової демократії передбачає існування незалежної судової системи, здатної забезпечити дотримання конституційних норм та захист конституційних прав громадян [17, с. 98].

Плюралізм як базовий принцип демократії передбачає визнання та активний захист різноманітності політичних поглядів, ідеологій, інтересів та форм їх вираження у суспільстві. Він гарантує право на існування опозиції, альтернативних політичних сил та громадських організацій, які можуть вільно конкурувати за підтримку електорату та впливати на формування політичного порядку денного. Плюралізм не обмежується лише політичною сферою, а поширюється на всі сфери суспільного життя, включаючи економіку, культуру, освіту та інформаційний простір, створюючи умови для багатоманітності думок та підходів до вирішення суспільних проблем.

Принцип верховенства права є основоположним та незамінним для ефективного функціонування демократичних інститутів, оскільки забезпечує рівність усіх громадян перед законом незалежно від їх соціального статусу, політичних переконань чи економічного становища. Цей принцип також передбачає підпорядкування державної влади правовим нормам та процедурам, що створює передбачуване правове середовище для діяльності як громадян, так і державних інститутів. Верховенство права включає також принцип справедливості судочинства, незалежності судової системи та ефективності правоохоронних органів у забезпеченні дотримання законності [13, с. 69].

Електоральна демократія реалізується через розгалужену систему вільних, справедливих та регулярних виборів, які дозволяють громадянам не лише обирати своїх представників, але й впливати на формування органів влади різних рівнів та контролювати їх діяльність. Вибірчий процес має забезпечувати рівні можливості для всіх кандидатів та політичних сил, включаючи доступ до засобів масової інформації, фінансових ресурсів та можливостей для проведення передвиборчої агітації. Електоральна система повинна бути прозорою, підзвітною та контрольованою з боку громадянського суспільства, щоб гарантувати легітимність результатів виборів та довіру громадян до демократичних інститутів.

Референдна демократія суттєво доповнює представницьку систему механізмами безпосередньої участі громадян у прийнятті найважливіших державних рішень через всенародні голосування, консультації та інші форми прямого волевиявлення. Цей механізм дозволяє громадянам безпосередньо впливати на вирішення питань, які мають фундаментальне значення для розвитку держави та суспільства, таких як зміни до конституції, вступ до міжнародних організацій чи ратифікація важливих міжнародних договорів. Ефективне функціонування референдної демократії потребує створення відповідних правових механізмів та процедур, які забезпечать інформованість громадян та справедливість процесу прийняття рішень [41, с. 93].

Принцип прозорості та відкритості державного управління передбачає не лише доступність інформації про діяльність органів влади для громадян, але й активне залучення громадськості до процесів планування, прийняття та виконання державних рішень. Це створює умови для ефективного контролю громадянського суспільства за діяльністю влади, підвищує якість управлінських рішень та сприяє формуванню довіри між державою та громадянами. Прозорість включає також обов'язковість оприлюднення інформації про використання бюджетних коштів, результати діяльності державних установ та процедури прийняття рішень органами влади.

Захист меншин є невід'ємною та критично важливою характеристикою зрілого демократичного устрою, яка полягає у забезпеченні прав та інтересів груп, що не становлять більшість у суспільстві, включаючи етнічні, релігійні, мовні та інші меншини. Цей принцип запобігає тиранії більшості та гарантує, що демократичні процедури не будуть використані для пригнічення чи дискримінації окремих груп населення. Захист меншин передбачає створення спеціальних правових механізмів, інституційних гарантій та процедур, які забезпечують рівні можливості для всіх громадян незалежно від їх приналежності до більшості чи меншості [16, с. 446].

Громадянське суспільство відіграє центральну та незамінну роль у функціонуванні демократії, оскільки забезпечує багатоканальну комунікацію між державою та громадянами, сприяє формуванню незалежної громадської думки та здійснює постійний контроль за діяльністю владних інститутів. Розвинене та активне громадянське суспільство включає широкий спектр неурядових організацій, професійних асоціацій, ініціативних груп та рухів, які артикулюють різноманітні суспільні інтереси та потреби. Громадянське суспільство також виконує функцію школи демократії, де громадяни набувають навичок участі в суспільно-політичному житті, вчаться компромісам та співпраці.

Принцип федералізму чи децентралізації влади дозволяє ефективно розподіляти повноваження між різними рівнями управління, забезпечуючи можливість участі громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні та врахування регіональних особливостей і потреб. Децентралізація сприяє наближенню влади до громадян, підвищує оперативність прийняття рішень та їх відповідність місцевим умовам, а також створює додаткові можливості для політичної участі та контролю з боку громадськості. Ефективна децентралізація потребує не лише передачі повноважень, але й відповідних ресурсів та механізмів підзвітності місцевих органів влади перед громадами [10, с. 181].

Незалежність засобів масової інформації є фундаментальною та критично необхідною умовою існування справжньої демократії, оскільки вільна преса

забезпечує об'єктивне інформування громадян, формування незалежної громадської думки та ефективний контроль за діяльністю влади на всіх рівнях. Медіа виконують функцію "четвертої влади" у демократичному суспільстві, забезпечуючи прозорість політичних процесів, розкриваючи факти корупції та зловживань, а також створюючи платформу для публічних дебатів з актуальних суспільно-політичних питань. Незалежність ЗМІ передбачає їх фінансову автономію, відсутність цензури та тиску з боку державних органів або приватних інтересів.

Демократичні цінності, такі як толерантність, повага до людської гідності, рівність можливостей та соціальна справедливість, формують морально-етичну основу демократичного устрою та визначають його гуманістичну спрямованість і соціальну місію. Ці цінності не є абстрактними поняттями, а мають знайти конкретне втілення в політичних інститутах, правових нормах та повсякденних практиках функціонування демократичного суспільства. Демократичні цінності також включають повагу до різноманітності, готовність до діалогу та компромісу, відповідальність перед майбутніми поколіннями та прихильність до мирного вирішення конфліктів [46, с. 49].

1.2 Типологія авторитарних режимів та їх характерні особливості

Авторитарні політичні режими становлять широкий спектр форм недемократичного правління, що характеризуються концентрацією влади в руках вузького кола осіб або однієї особи, обмеженням політичних прав та свобод громадян, а також відсутністю ефективних механізмів підзвітності влади перед суспільством. Ці режими відрізняються від демократичних систем принциповою відсутністю справжньої політичної конкуренції, незалежних інститутів громадянського суспільства та вільних засобів масової інформації. Авторитаризм як форма політичного устрою може приймати різноманітні конфігурації залежно від історичних, культурних та соціально-економічних умов конкретних суспільств.

Визначення авторитаризму передбачає розуміння його як проміжної форми між демократією та тоталітаризмом, де влада здійснюється без згоди керованих, але не досягає тотального контролю над усіма сферами суспільного життя. Авторитарні режими зазвичай допускають існування деякої автономії в приватній сфері, економічній діяльності або культурному житті, але жорстко контролюють політичну сферу та не допускають виникнення альтернативних центрів влади. Це відрізняє їх від тоталітарних систем, які прагнуть до повного контролю над усіма аспектами життя суспільства та особистості [5].

Основною характерною рисою авторитарних режимів є персоналізація влади, коли політичні рішення приймаються не на основі інституційних процедур, а залежать від волі конкретних осіб або вузьких груп еліти. Це призводить до непередбачуваності політичного курсу, залежності функціонування державних інститутів від особистих відносин та лояльності, а також до формування патрон-клієнтських мереж як основи політичної системи [8, с. 184].

Військові диктатури представляють один із найбільш поширених типів авторитарних режимів, де влада захоплюється та здійснюється військовими структурами або окремими військовими лідерами. Такі режими зазвичай виникають у результаті військових переворотів, коли армія втручається в політичний процес під приводом відновлення порядку, боротьби з корупцією або захисту національних інтересів. Військові диктатури характеризуються жорсткою ієрархічною структурою управління, широким використанням репресивних методів та обмеженням цивільних інститутів.

Персоналістські диктатури відрізняються тим, що влада концентрується навколо однієї харизматичної особи, яка стає центром політичної системи та джерелом легітимності режиму. У таких системах формальні інститути можуть існувати, але їх функціонування повністю підпорядковане волі диктатора, а політичні рішення приймаються на основі його особистих переконань та інтересів. Персоналістські режими часто характеризуються культом особи

лідера, широким використанням пропаганди та репресій проти потенційних конкурентів.

Однопартійні режими базуються на монополії однієї політичної партії на владу та виключенні всіх інших політичних сил з легального політичного процесу. Такі системи можуть мати розвинену організаційну структуру та ідеологічну базу, але виключають можливість справжньої політичної конкуренції та альтернативи [12, с. 11].

Теократичні режими характеризуються поєднанням політичної та релігійної влади, коли державні рішення приймаються на основі релігійних доктрин, а релігійні лідери відіграють провідну роль у політичному процесі. У таких системах релігійне право може домінувати над світським законодавством, а опозиція режиму розглядається не лише як політична загроза, але й як релігійна єресь. Теократичні режими зазвичай обмежують права жінок, релігійних меншин та інших груп, які не відповідають офіційній релігійній доктрині.

Олігархічні режими базуються на концентрації влади в руках невеликої групи економічно потужних осіб або кланів, які контролюють основні економічні ресурси та використовують їх для впливу на політичні процеси. У таких системах формально можуть існувати демократичні інститути, але реальна влада належить олігархічним групам, які домовляються між собою про розподіл сфер впливу та ресурсів. Олігархічні режими часто характеризуються високим рівнем корупції, зрощуванням бізнесу та влади, а також використанням державних ресурсів у приватних інтересах.

Султаністські режими представляють крайню форму персоналізації влади, коли диктатор розглядає державу як свою особисту власність та керує нею відповідно до власних забаганок без будь-яких інституційних обмежень. У таких системах відсутні чіткі правила та процедури, а політичні рішення приймаються довільно та непередбачувано [47, с. 49].

Конкурентний авторитаризм являє собою гібридну форму правління, де існують формальні демократичні інститути та процедури, але правляча еліта

використовує державні ресурси, контроль над засобами масової інформації та судовою системою для забезпечення свого домінування. У таких режимах проводяться вибори, але вони не є справедливими через нерівні умови для опозиції, обмеження свободи слова та зловживання адміністративним ресурсом. Конкурентний авторитаризм часто маскується під демократію, використовуючи демократичну риторику та процедури для легітимації недемократичної практики.

Авторитарні режими в перехідний період часто виникають у країнах, які переживають трансформацію політичної системи, але не змогли завершити демократичний транзит. Такі режими характеризуються нестабільністю інститутів, конфліктами між різними групами еліти та невизначеністю щодо майбутнього політичного устрою. Перехідні авторитарні режими можуть еволюціонувати як у напрямку демократизації, так і у бік консолідації авторитаризму.

Наступний аналіз різних типів авторитарних режимів потребує систематизації їх основних характеристик для кращого розуміння специфіки кожного типу та механізмів їх функціонування.

Таблиця 1.1

Основні типи авторитарних режимів та їх характеристики

Тип режиму	Джерело влади	Основні характеристики	Методи контролю	Приклади
Військова диктатура	Збройні сили	Централізоване управління, ієрархічна структура, тимчасовий характер	Репресії, цензура, заборона політичних партій	Чилі (1973-1990), Аргентина (1976-1983)
Персоналістська диктатура	Харизматичний лідер	Культ особи, довільне правління, слабкі інститути	Репресії, пропаганда, особиста лояльність	Іран під шахом, Філіппіни під Маркосом
Однопартійна система	Монопольна партія	Ідеологічна єдність, масова мобілізація, інституціоналізація	Партійний контроль, індоктринація	Китай, В'єтнам
Теократичний режим	Релігійна еліта	Поєднання духовної та	Релігійна поліція,	Іран, Саудівська Аравія

		світської влади, релігійне право	цензура, дискримінація	
Олігархічний режим	Економічна еліта	Зрощування бізнесу та влади, корупція	Економічний тиск, підкуп, медіа- контроль	Росія 1990-х, деякі латиноамериканські країни

Аналіз представленої типології демонструє, що авторитарні режими не становлять однорідного явища, а представляють різноманітні форми недемократичного правління з різними джерелами легітимності та методами здійснення влади. Кожен тип режиму має свої специфічні риси, які визначаються історичними, культурними та соціально-економічними факторами конкретного суспільства. Розуміння цих відмінностей має принципове значення для аналізу механізмів функціонування авторитарних систем та розробки стратегій їх демократизації [50, с. 330].

Гібридні режими займають особливе місце в типології авторитарних систем, оскільки поєднують елементи демократичних та авторитарних практик у специфічні конфігурації. Ці режими характеризуються існуванням формальних демократичних інститутів поряд із авторитарними практиками контролю та обмеження політичної конкуренції. Гібридні режими можуть включати регулярні вибори, багатопартійність та формальні громадянські свободи, але ці інститути функціонують в умовах нерівних правил гри та систематичних зловживань з боку правлячої еліти.

Електоральний авторитаризм представляє підтип гібридних режимів, де вибори проводяться регулярно, але не відповідають стандартам справедливості та прозорості. Правляча еліта використовує контроль над державними ресурсами, засобами масової інформації та правоохоронними органами для забезпечення своєї перемоги на виборах. Опозиція може брати участь у виборчому процесі, але діє в умовах значних обмежень та дискримінації.

Делегативна демократія характеризується слабкістю горизонтальних інститутів підзвітності та концентрацією влади в руках виконавчої гілки, зокрема президента. У таких системах вибори можуть бути відносно

справедливими, але переможець отримує практично необмежені повноваження до наступних виборів, а інститути стримувань і противаг функціонують неефективно [22, с. 89].

Авторитарні режими демонструють різну ступінь стійкості та здатності до самовідтворення залежно від їх типу та зовнішніх умов. Військові диктатури зазвичай мають обмежену тривалість існування через їх тимчасовий характер та брак легітимності, тоді як однопартійні режими можуть існувати десятиліттями завдяки розвиненій організаційній структурі та ідеологічній базі. Персоналістські режими залежать від особи диктатора та можуть швидко розпастися після його смерті або усунення від влади.

Механізми легітимації авторитарних режимів варіюються від харизми лідера та традиційних форм авторитету до ідеологічного обґрунтування та економічних досягнень. Деякі режими спираються на релігійні або націоналістичні доктрини для виправдання свого правління, тоді як інші використовують обіцянки економічного розвитку та стабільності. Ефективність цих механізмів легітимації залежить від культурних особливостей суспільства та соціально-економічної ситуації.

Репресивний апарат є невід'ємною складовою більшості авторитарних режимів, але його роль та масштаби варіюються залежно від типу режиму та рівня опору з боку суспільства. Деякі режими покладаються переважно на превентивні заходи та селективні репресії проти опозиційних лідерів, тоді як інші використовують масові репресії та терор для залякування населення [58, с. 38].

Економічна основа авторитарних режимів може значно відрізнятись: від командно-адміністративних систем до ринкової економіки з державним втручанням. Деякі авторитарні режими демонструють високі темпи економічного зростання, що дозволяє їм підтримувати підтримку населення, тоді як інші характеризуються економічною стагнацією та корупцією. Контроль над природними ресурсами часто надає авторитарним режимам додаткові можливості для збереження влади та купівлі лояльності еліт.

Роль ідеології в авторитарних режимах може варіюватися від центральної до мінімальної залежно від типу режиму та історичного контексту. Тоталітарні та деякі однопартійні режими покладаються на всеохоплюючі ідеологічні системи для мобілізації мас та виправдання своєї політики, тоді як персоналістські та військові диктатури можуть обмежуватися прагматичними обґрунтуваннями своїх дій. Ідеологічна складова також визначає відносини режиму з зовнішнім світом та його здатність до адаптації до змін у міжнародному середовищі.

Відносини авторитарних режимів із громадянським суспільством характеризуються різним ступенем толерантності та контролю. Деякі режими повністю пригнічують незалежні громадські організації, тоді як інші допускають існування контрольованих або лояльних груп громадянського суспільства. Стратегії режимів щодо громадянського суспільства можуть включати кооптацію лідерів, фрагментацію організацій та створення псевдогромадських структур для імітації плюралізму [33, с. 203].

Трансформаційний потенціал авторитарних режимів залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, включаючи економічний розвиток, освітній рівень населення, міжнародний тиск та внутрішні протиріччя в правлячій еліті. Деякі режими демонструють здатність до поступових реформ та лібералізації, тоді як інші чинять жорсткий опір будь-яким змінам. Розуміння цих факторів має вирішальне значення для прогнозування перспектив демократизації та розробки ефективних стратегій підтримки демократичних змін.

1.3 Фактори трансформації політичних систем у глобальному контексті

Трансформація політичних систем являє собою надзвичайно складний та багатогранний процес якісних змін у структурі, функціонуванні та легітимності політичних інститутів, що відбувається під впливом комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів. Цей процес охоплює не лише формальні інституційні зміни

та реорганізацію владних структур, але й глибоку трансформацію політичної культури, норм, цінностей та практик, які визначають характер та напрями розвитку політичної системи. Політична трансформація може мати різні напрями та інтенсивність, включаючи демократизацію з її поступовим розширенням громадянських прав та свобод, авторитарну консолідацію з концентрацією влади та обмеженням плюралізму, гібридизацію з поєднанням демократичних та авторитарних елементів, або навіть радикальну зміну типу політичного режиму через революційні або еволюційні механізми.

Глобалізація як всеохоплюючий макропроцес сучасного світового розвитку суттєво впливає на трансформацію національних політичних систем через створення нових каналів міжнародного впливу, формування глобальних економічних взаємозалежностей та розвиток транснаціональних інформаційних потоків. Цей багатовимірний процес створює умови для конвергенції політичних інститутів та практик між різними країнами, поширення демократичних норм та стандартів, але водночас може призводити до посилення локальних особливостей, культурного консерватизму та опору глобальним тенденціям з боку традиційних еліт та населення. Глобалізація фундаментально трансформує традиційні уявлення про суверенітет національних держав, створює нові виклики для функціонування політичних систем через необхідність балансування між глобальними стандартами та національними особливостями, а також породжує нові форми політичної взаємодії між державними та недержавними акторами на міжнародній арені.

Економічні фактори відіграють фундаментальну та часто визначальну роль у трансформації політичних систем, оскільки економічний розвиток кардинально змінює соціальну структуру суспільства, створює нові групи інтересів з відмінними політичними преференціями та суттєво впливає на розподіл політичних ресурсів між різними соціальними групами. Економічна модернізація зазвичай супроводжується зростанням освітнього рівня населення, формуванням численного та впливового середнього класу з демократичними цінностями, посиленням вимог щодо політичної участі та підзвітності влади, а

також розвитком ринкових відносин, які створюють основу для економічної незалежності громадян та формування автономних від держави центрів економічної влади [1, с. 195].

Соціально-демографічні зміни, включаючи прискорену урбанізацію, кардинальну зміну вікової структури населення, інтенсивні міграційні процеси та глибоку трансформацію соціальної стратифікації, створюють потужні передумови для політичних змін через формування принципово нових соціальних груп з відмінними інтересами, ціннісними орієнтаціями та політичними преференціями. Урбанізація не лише сприяє політичній мобілізації населення через концентрацію людських ресурсів у великих містах, але й створює сприятливі умови для формування розвиненого громадянського суспільства, полегшує організацію політичної опозиції та альтернативних рухів, а також сприяє поширенню нових ідей та політичних практик. Зміна демографічної структури, зокрема збільшення частки молодого освіченого населення або, навпаки, старіння суспільства, суттєво впливає на електоральну поведінку та політичні пріоритети, створюючи постійний тиск на політичні еліти для адаптації до нових вимог та очікувань різних соціальних груп.

Технологічні інновації, особливо революційні зміни у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, радикально та незворотно змінюють характер політичної комунікації, механізми мобілізації громадян та форми їх участі у політичному процесі на всіх рівнях. Стрімкий розвиток соціальних мереж та цифрових платформ створює принципово нові можливості для політичної організації, координації дій опозиції та формування альтернативних джерел інформації, але водночас породжує серйозні ризики політичних маніпуляцій, поширення дезінформації, поляризації суспільства та фрагментації інформаційного простору. Цифрова революція кардинально трансформує традиційні медіа та їх роль у політичному процесі, створює нові форми політичної влади та контролю через великі дані та алгоритми, а також породжує нові виклики для демократичного управління в епоху інформаційного суспільства.

Культурні фактори, включаючи глибоко вкорінені релігійні переконання, етнічну ідентичність, історичну пам'ять про минулі події та ціннісні орієнтації суспільства, визначають унікальну специфіку політичної трансформації в конкретних суспільствах та можуть як суттєво сприяти, так і створювати серйозні перешкоди для демократичних змін. Культурна спадщина впливає на сприйняття легітимності різних форм правління, готовність населення до активної політичної участі, толерантність до політичного плюралізму та альтернативних точок зору, а також визначає межі можливих політичних змін без загрози соціальної стабільності [7, с. 75].

Міжнародні фактори трансформації включають широкий спектр зовнішніх впливів, таких як дипломатичний тиск з боку провідних держав та міжнародних організацій, економічні санкції та стимули, військові втручання різного масштабу, діяльність міжнародних організацій з підтримки демократії та транснаціональних акторів, які можуть суттєво впливати на внутрішньополітичні процеси та визначати їх напрями. Міжнародне співтовариство може активно стимулювати демократичні реформи через надання цільової економічної допомоги, технічної підтримки для розбудови інститутів, політичних гарантій безпеки та інтеграційних перспектив, але також може підтримувати авторитарні режими з геополітичних міркувань або економічних інтересів. Ефективність міжнародного впливу значною мірою залежить від сприятливості внутрішніх умов, готовності національних еліт до змін та наявності суспільного консенсусу щодо необхідності реформ.

Роль політичних еліт у трансформаційних процесах є абсолютно визначальною та критичною, оскільки саме від їх стратегічних виборів, здатності до компромісів з опозицією та готовності до глибоких реформ багато в чому залежить не лише напрям та швидкість політичних змін, але й їх успішність та стійкість. Консенсус між різними сегментами правлячої еліти щодо необхідності та напрямів реформ може значно прискорити процес трансформації та забезпечити його мирний характер, тоді як елітна фрагментація, внутрішні конфлікти та боротьба за владу можуть призвести до

політичної нестабільності, насильства та навіть розпаду держави. Здатність еліт до навчання на власних помилках та чужому досвіді, адаптації до швидко мінливих умов та ефективного управління трансформаційними процесами визначає не лише ефективність самого процесу, але й його довгострокові наслідки для розвитку політичної системи.

Громадянське суспільство виступає потужним каталізатором та рушійною силою політичної трансформації через організацію незалежних громадських ініціатив, ефективну артикуляцію різноманітних суспільних вимог та здійснення постійного контролю за діяльністю владних інститутів на всіх рівнях. Розвинене та активне громадянське суспільство з його мережею неурядових організацій, професійних асоціацій та громадських рухів може забезпечити мирний та конституційний характер політичних змін, їх поступову інституціоналізацію через демократичні процедури та створення ефективних механізмів громадського контролю за новими інститутами [24, с. 37].

Економічні кризи різного масштабу та глибини часто виступають потужними каталізаторами політичної трансформації, оскільки вони підривають економічну основу легітимності існуючих режимів, створюють масове невдоволення населення та стимулюють пошук альтернативних форм правління, здатних забезпечити економічну стабільність та добробут. Глибокі фінансові кризи можуть суттєво послабити репресивний потенціал авторитарних режимів через скорочення бюджетних витрат на силові структури, створити сприятливі можливості для мобілізації опозиції та протестних рухів, а також підірвати лояльність бюрократії та силових структур до правлячого режиму. Водночас економічні труднощі можуть також призводити до посилення авторитарних тенденцій та обмеження демократичних свобод, якщо суспільство готове пожертвувати політичними правами заради економічної стабільності та порядку.

Основні механізми впливу міжнародних факторів на трансформацію політичних систем можна класифікувати наступним чином:

- Економічні стимули та санкції (торгові преференції, інвестиційна підтримка, фінансова допомога, економічні обмеження);
- Політико-дипломатичний тиск (дипломатична ізоляція, політичні санкції, міжнародне засудження);
- Інституційна підтримка (технічна допомога, навчання кадрів, передача досвіду);
- Безпекові гарантії (військова підтримка, альянси, миротворчі операції);
- Інформаційний вплив (пропаганда, культурний обмін, освітні програми);
- Підтримка громадянського суспільства (фінансування НГО, правозахисних організацій, незалежних ЗМІ).

Воєнні конфлікти та зовнішні загрози можуть мати діаметрально протилежний вплив на політичну трансформацію залежно від конкретних обставин: вони можуть як стимулювати демократизацію через консолідацію суспільства навколо демократичних цінностей та спільної боротьби проти зовнішнього ворога, так і призводити до авторитаризації через об'єктивну необхідність централізації влади, мобілізації ресурсів та тимчасового обмеження громадянських свобод заради національної безпеки. Вплив військових конфліктів на політичну трансформацію суттєво залежить від їх характеру (внутрішні чи зовнішні), масштабу, тривалості та кінцевих результатів. Переможні війни зазвичай зміцнюють легітимність існуючих режимів та консолідують їх владу, тоді як поразки у воєнних конфліктах часто призводять до радикальних політичних змін, падіння режимів та глибоких трансформацій політичних систем.

Освітні фактори трансформації включають не лише кількісне зростання рівня освіченості населення, але й якісні зміни в характері освіти, розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей громадян, а також цілеспрямоване формування демократичної політичної культури через сучасні освітні інститути та програми. Вища освіта сприяє формуванню демократичних цінностей, толерантності до різноманітності думок та поглядів, готовності до

активної та відповідальної політичної участі, а також критичного ставлення до дій влади та вимог підзвітності від політичних лідерів [35, с. 190].

Інформаційні технології та цифрова революція створюють принципово нові можливості для політичної мобілізації громадян, ефективної координації діяльності протестних рухів та опозиційних сил, а також формування альтернативних джерел інформації, що може суттєво підривати традиційну монополію авторитарних режимів на інформаційний простір та контроль над суспільною думкою. Соціальні мережі та цифрові платформи дозволяють активістам та опозиції обходити традиційні механізми цензури та державного контролю, створюючи відкриті та доступні платформи для вільного обміну думками, координації протестних акцій та організації політичної діяльності. Водночас ці ж цифрові технології можуть активно використовуватися авторитарними режимами для посилення контролю та тотального нагляду за громадянами через системи електронного моніторингу, штучний інтелект та алгоритми аналізу поведінки.

Регіональні фактори включають багатогранний вплив сусідніх країн з їх політичними системами та досвідом трансформацій, діяльність регіональних організацій з їх стандартами та вимогами, а також широкі геополітичні процеси на внутрішньополітичні трансформації конкретних держав. Успішні демократичні зміни в сусідніх країнах можуть створювати потужний демонстраційний ефект та стимулювати подібні процеси через поширення досвіду, технологій демократизації та формування регіональної культури демократії, тоді як регіональна нестабільність, конфлікти та авторитарні тенденції можуть створювати серйозні перешкоди для демократизації та навіть призводити до відкату від демократичних досягнень. Регіональні гегемони та впливові держави можуть цілеспрямовано підтримувати або активно протидіяти демократичним змінам в окремих країнах залежно від своїх стратегічних інтересів, геополітичних цілей та уявлень про бажаний регіональний порядок.

Історичні фактори, включаючи колективний досвід попередніх політичних режимів з їх досягненнями та провалами, багатовікові традиції державності та політичної культури, а також колективну пам'ять про ключові історичні події та персоналії, формують унікальний контекст для сучасних трансформаційних процесів та суттєво впливають на суспільні очікування, страхи та надії щодо можливих політичних змін. Травматичний досвід жорстокого авторитарного правління може створювати потужну мотивацію для демократизації та формувати суспільний консенсус щодо необхідності демократичних інститутів, але також може призводити до поширення скептицизму щодо можливості справжніх політичних змін, страху перед нестабільністю та переваги статус-кво перед невизначеністю реформ [49, с. 167].

Інституційні фактори включають не лише формальний характер існуючих політичних інститутів та їх структурні особливості, але й їх реальну адаптивність та здатність до самореформування під тиском мінливих обставин та нових викликів. Гнучкі та адаптивні інститути з розвиненими механізмами зворотного зв'язку можуть еволюціонувати поступово через внутрішні реформи та модернізацію, ефективно реагуючи на суспільні вимоги та зовнішні виклики, тоді як жорсткі та негнучкі системи з обмеженими можливостями самокорекції можуть піддаватися революційним змінам або навіть повному краху. Якість політичних інститутів, їх ефективність у виконанні покладених функцій та здатність забезпечувати стабільність і передбачуваність політичного процесу визначають загальну ефективність політичної системи та її спроможність адекватно відповідати на складні суспільні виклики та мінливі умови зовнішнього середовища.

Психологічні фактори трансформації включають складні процеси зміни масових настроїв, суспільних очікувань та політичних орієнтацій громадян, що може створювати потужний тиск на політичні еліти для проведення глибоких реформ або, навпаки, мотивувати їх до консервації існуючого статус-кво через страх перед невизначеністю та змінами. Колективні травми, історичні страхи та

надії, сформовані попереднім досвідом, суттєво впливають на готовність суспільства до сприйняття політичних змін, визначають межі толерантності до політичних експериментів та багато в чому визначають конкретний характер та напрями трансформаційних процесів. Психологічна готовність населення до змін, рівень довіри до політичних інститутів та лідерів, а також колективні уявлення про бажане майбутнє створюють той емоційний та ментальний контекст, в якому відбуваються політичні трансформації.

Правові фактори включають не лише формальне існування конституційних механізмів для мирної зміни влади та демократичної ротації еліт, але й реальну незалежність судової системи від політичного впливу, ефективність правоохоронних органів та загальне верховенство права як непохитної основи для легітимних політичних трансформацій. Розвинена та справедлива правова система може забезпечити необхідні інституційні рамки для проведення поступових реформ, гарантувати захист прав та інтересів усіх учасників політичного процесу, включаючи меншини та опозицію, а також створити передбачуване правове середовище для функціонування нових демократичних інститутів [9, с. 23].

Екологічні фактори, включаючи глобальні кліматичні зміни з їх далекосяжними наслідками, руйнівні природні катастрофи та локальні екологічні кризи, можуть створювати додатковий та часто критичний тиск на політичні системи через гостру необхідність швидкої адаптації до нових викликів, мобілізації ресурсів для подолання наслідків та кардинального перерозподілу пріоритетів державної політики. Екологічні проблеми можуть суттєво підірвати економічну основу легітимності політичних режимів, які виявляються неспроможними ефективно справлятися з цими викликами, та створювати потужні стимули для радикальних політичних змін через формування нових екологічних рухів та партій. Екологічні кризи також можуть призводити до масових міграцій населення, соціальних конфліктів за ресурси та геополітичної нестабільності, що додатково ускладнює політичну трансформацію.

Гендерні фактори включають фундаментальну зміну традиційної ролі жінок у суспільстві, значне зростання їх політичної участі на всіх рівнях влади та вплив досягнення реальної гендерної рівності на загальний характер та функціонування політичної системи. Збільшення активної політичної участі жінок може суттєво сприяти процесам демократизації через привнесення принципово нових підходів до політики, акцентування уваги на соціальних питаннях та посилення загальних вимог щодо соціальної справедливості, інклюзивності та відповідальності влади. Рівень гендерної рівності в суспільстві часто позитивно корелює з загальним рівнем демократичного розвитку, якістю інститутів та ефективністю управління, що робить гендерні фактори важливим індикатором та каталізатором політичних трансформацій.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних основ демократії та авторитаризму в сучасному світі дозволило встановити фундаментальні відмінності між цими типами політичних режимів та визначити основні фактори їх трансформації. Демократичний устрій базується на принципах народовладдя, розподілу влади, конституціоналізму, плюралізму та верховенства права, що забезпечує участь громадян у політичному процесі та захист їх основних прав і свобод. Авторитарні режими характеризуються концентрацією влади, обмеженням політичної конкуренції та використанням репресивних методів управління, що підриває основи демократичного розвитку суспільства.

Типологічний аналіз авторитарних режимів показав значне різноманіття форм недемократичного правління, від військових диктатур до гібридних систем, що поєднують демократичні процедури з авторитарними практиками. Особливу увагу заслуговують сучасні форми авторитаризму, включаючи електоральний авторитаризм, конкурентний авторитаризм та цифровий авторитаризм, які використовують формально демократичні інститути для легітимації недемократичного правління. Ці гібридні форми створюють

особливі виклики для демократизації, оскільки поєднують елементи легітимності з репресивними практиками.

Аналіз факторів трансформації політичних систем у глобальному контексті виявив складну взаємодію внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на еволюцію політичних режимів. Економічні, соціальні, культурні, технологічні та міжнародні фактори створюють різноманітні траєкторії політичного розвитку, які можуть призводити як до демократизації, так і до авторитаризації. Глобалізація, цифрові технології та демографічні зміни створюють нові можливості та виклики для політичних систем, що потребує адаптації традиційних підходів до аналізу політичної трансформації.

РОЗДІЛ 2. ПРИЧИНИ ТА ПРОЯВИ КРИЗИ ДЕМОКРАТІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

2.1 Соціально-економічні передумови деградації демократичних інститутів

Деградація демократичних інститутів являє собою комплексний процес поступового ослаблення та руйнування основоположних принципів демократичного устрою, що проявляється у зниженні ефективності представницьких органів влади, обмеженні громадянських прав та свобод, а також у втраті довіри населення до політичних інститутів загалом. Цей процес характеризується не стільки формальною ліквідацією демократичних процедур, скільки їх поступовою формалізацією, коли зовнішні атрибути демократії зберігаються, але втрачають своє реальне змістовне наповнення та здатність забезпечувати справжню підзвітність влади перед суспільством. Деградація демократичних інститутів може відбуватися як через відкриті авторитарні дії правлячих еліт, так і через більш витончені механізми підриву демократичних норм та процедур, що робить цей процес особливо небезпечним для стабільності політичних систем.

Соціально-економічні передумови деградації демократичних інститутів включають широкий спектр структурних проблем та дисбалансів у суспільстві, які створюють сприятливе середовище для авторитарних тенденцій та підривають основи демократичного управління. Ці передумови формуються через взаємодію економічних кризових явищ, соціальної поляризації, культурних змін та інституційних слабкостей, що разом створюють токсичне середовище для функціонування демократичних інститутів. Розуміння цих передумов має фундаментальне значення для розробки ефективних стратегій захисту та зміцнення демократії в умовах глобальних викликів та трансформацій.

Економічна нерівність як один із найпотужніших факторів деградації демократії проявляється у надмірній концентрації багатства в руках невеликої

групи осіб, що призводить до формування олігархічних структур влади та підриву принципу політичної рівності громадян. Зростання економічної нерівності створює умови для перетворення економічної влади у політичну, коли заможні групи отримують непропорційний вплив на політичні процеси через лобіювання, фінансування виборчих кампаній та корупційні схеми [2, с. 121].

Стагнація реальних доходів середнього класу та його поступове розмивання створюють серйозні загрози для демократичної стабільності, оскільки саме середній клас традиційно виступає основним носієм демократичних цінностей та гарантом політичної помірності. Економічні труднощі середнього класу призводять до зростання соціального невдоволення, пошуку винних у погіршенні життєвих умов та готовності підтримувати популістські рішення, які обіцяють швидке покращення становища за рахунок обмеження демократичних процедур. Ослаблення економічних позицій середнього класу також зменшує його здатність фінансово підтримувати незалежні медіа, громадські організації та інші інститути громадянського суспільства, що є критично важливими для функціонування демократії.

Безробіття, особливо структурне та довготривале, створює сприятливі умови для росту популярності антидемократичних рухів та лідерів, які пропонують прості рішення складних економічних проблем через авторитарні методи управління. Високий рівень безробіття серед молоді може призводити до радикалізації політичних поглядів, зростання підтримки екстремістських ідеологій та готовності брати участь у насильницьких політичних акціях. Масове безробіття також підриває соціальну згуртованість та довіру між різними групами суспільства, створюючи підґрунтя для конфліктів та політичної нестабільності [15, с. 115].

Корупція як системне явище не лише підриває ефективність державного управління, але й фундаментально руйнує довіру громадян до демократичних інститутів та процедур. Широке поширення корупції створює циничне ставлення до політики загалом, коли громадяни починають сприймати всі

політичні сили як корумповані та неефективні, що робить їх більш схильними до підтримки авторитарних лідерів, які обіцяють "навести порядок" силовими методами. Корупція також спотворює конкурентне середовище в політиці та економіці, створюючи переваги для тих, хто має доступ до корупційних схем, та підриваючи принципи справедливості та рівності можливостей.

Фінансіалізація політики через зростання ролі великих грошей у виборчих процесах та політичному лобіюванні створює серйозні перешкоди для справедливої політичної конкуренції та представництва інтересів широких верств населення. Високі витрати на політичні кампанії роблять політику доступною лише для заможних кандидатів або тих, хто має підтримку великого бізнесу, що обмежує політичний плюралізм та робить політичну систему менш репрезентативною. Залежність політиків від великих донорів також може призводити до прийняття рішень, які відповідають інтересам еліт, а не загальному благу [38, с. 98].

Технологічні зміни на ринку праці, включаючи автоматизацію та цифровізацію, створюють нові форми економічної невизначеності та соціальної напруженості, які можуть підривати демократичну стабільність. Втрата традиційних робочих місць через технологічний прогрес призводить до формування групи "економічних переможених", які можуть стати джерелом підтримки для популістських та авторитарних рухів. Неготовність політичних систем адекватно реагувати на виклики технологічної революції та забезпечувати соціальний захист для постраждалих груп може підривати легітимність демократичних інститутів та створювати попит на альтернативні форми правління.

Наступний аналіз економічної основи деградації демократії потребує систематизації основних показників та їх впливу на політичну стабільність для кращого розуміння механізмів цього процесу.

Таблиця 2.1

Економічні індикатори ризику деградації демократичних інститутів

Економічний показник	Критичний рівень	Вплив на демократію	Механізм впливу	Часові рамки
----------------------	------------------	---------------------	-----------------	--------------

				прояву
Коефіцієнт Джині	Понад 0,4	Високий негативний	Політична поляризація, популізм	5-10 років
Рівень безробіття	Понад 15%	Високий негативний	Радикалізація, підтримка екстремізму	2-5 років
Частка середнього класу	Менше 40%	Високий негативний	Ослаблення демократичної основи	10-20 років
Індекс корупції	Менше 50 балів	Середній негативний	Втрата довіри до інститутів	3-7 років
Інфляція	Понад 20% річних	Середній негативний	Економічна нестабільність	1-3 роки
Державний борг	Понад 90% ВВП	Низький негативний	Обмеження фінансової політики	5-15 років

Представлений аналіз демонструє складну взаємодію між економічними показниками та стабільністю демократичних інститутів, де критичні значення окремих індикаторів можуть створювати кумулятивний ефект загрози для демократії. Особливо небезпечним є одночасне досягнення критичних рівнів кількома показниками, що може призводити до швидкої деградації демократичних інститутів та формування авторитарних тенденцій. Розуміння цих закономірностей дозволяє розробляти превентивні стратегії захисту демократії через економічну політику [26, с. 82].

Деіндустріалізація та втрата традиційних галузей економіки створюють глибокі структурні проблеми, які можуть підірвати соціальну стабільність та демократичну легітимність через формування депресивних регіонів з високим рівнем безробіття та соціального невдоволення. Занепад промислових центрів призводить до відтоку освіченого населення, старіння демографічної структури та зростання залежності від державних трансфертів, що створює сприятливі умови для популістської риторики та обіцянок повернення до "золотого віку" минулого. Регіони, що переживають деіндустріалізацію, часто стають базою підтримки для антиглобалістських та авторитарних рухів, які експлуатують ностальгію за минулим та страх перед майбутнім.

Нестабільність фінансових ринків та періодичні економічні кризи підбивають довіру громадян до ефективності демократичного управління та створюють попит на "сильну руку", здатну забезпечити економічну стабільність навіть ціною обмеження політичних свобод. Фінансові кризи особливо

руйнівню впливають на середній клас, який традиційно є опорою демократії, призводячи до його економічного ослаблення та політичної радикалізації. Неспроможність демократичних урядів ефективно запобігти кризам або швидко подолати їх наслідки часто інтерпретується як свідчення неефективності демократичної системи загалом.

Зростання заборгованості домогосподарств та фінансова вразливість населення створюють додаткові стресові фактори, які можуть підштовхувати громадян до підтримки популістських рішень та авторитарних лідерів, які обіцяють швидке вирішення економічних проблем [29, с. 165].

Регіональні економічні диспропорції та нерівномірність розвитку створюють підґрунтя для територіальних конфліктів та сепаратистських тенденцій, які можуть підривати демократичну єдність та стабільність політичної системи. Концентрація економічної активності у великих містах та депресивність периферійних регіонів призводить до формування різних електоральних преференцій та політичних культур, що ускладнює досягнення національного консенсусу з важливих питань. Економічно відсталі регіони часто стають джерелом підтримки для популістських та регіоналістських рухів, які експлуатують почуття економічної несправедливості та політичної маргіналізації.

Слабкість малого та середнього бізнесу як економічної основи середнього класу та джерела інновацій може призводити до формування економічної структури, домінованої великими корпораціями та олігархічними групами. Така концентрація економічної влади створює ризики для демократичного плюралізму, оскільки великі економічні гравці можуть мати непропорційний вплив на політичні процеси та обмежувати конкуренцію в економіці та політиці. Відсутність розвиненого малого бізнесу також зменшує соціальну мобільність та можливості для економічного зростання знизу. Залежність від природних ресурсів та "ресурсне прокляття" можуть створювати специфічні загрози для демократії через формування рентної економіки, яка не стимулює розвиток інститутів та громадянського суспільства [18, с. 307].

Неформальна економіка та тіньові економічні відносини підривають ефективність державного регулювання та створюють паралельні системи влади, які можуть конкурувати з демократичними інститутами за лояльність населення. Широке поширення неформальних економічних практик зменшує здатність держави мобілізувати ресурси через податкову систему, що обмежує можливості для соціальної політики та інвестицій у розвиток. Неформальна економіка також створює специфічні групи інтересів, які можуть підтримувати збереження статус-кво та чинити опір інституційним реформам.

Глобалізація та економічна інтеграція, попри свої переваги, можуть створювати нові виклики для демократичного управління через обмеження суверенітету національних урядів у проведенні економічної політики та зростання впливу транснаціональних корпорацій. Економічна глобалізація може призводити до втрати контролю над національною економікою та зменшення здатності демократичних урядів відповідати на потреби та вимоги своїх громадян. Це може породжувати антиглобалістські настрої та підтримку ізоляціоністських політичних сил.

Цифровізація економіки та поява нових технологічних платформ створюють нові форми економічної концентрації та монополізації, які можуть загрожувати демократичному плюралізму через надмірний вплив технологічних гігантів на інформаційні процеси та громадську думку [36, с. 87].

Демографічні зміни, включаючи старіння населення та зміну структури трудових ресурсів, створюють довгострокові фінансові виклики, які можуть обмежувати здатність демократичних урядів забезпечувати соціальні послуги та підтримувати економічне зростання. Старіння населення призводить до зростання витрат на соціальне забезпечення та охорону здоров'я, що може створювати міжгенераційні конфлікти та політичну напруженість. Демографічні зміни також впливають на електоральну динаміку та можуть призводити до домінування консервативних політичних сил.

Екологічна деградація та зміна клімату створюють нові економічні виклики, які можуть підривати соціальну стабільність та демократичну

легітимність через необхідність дорогих адаптаційних заходів та перерозподілу ресурсів. Екологічні проблеми можуть посилювати існуючі соціальні нерівності та створювати нові джерела конфліктів між різними групами суспільства. Неспроможність демократичних урядів ефективно вирішувати екологічні проблеми може підривати довіру до демократичних інститутів та створювати попит на авторитарні рішення.

Освітні нерівності та недоступність якісної освіти для широких верств населення створюють довгострокові загрози для демократії через формування груп з обмеженими можливостями для економічної мобільності та критичного мислення. Освітні нерівності також можуть призводити до поляризації суспільства між освіченими елітами та менш освіченими масами, що створює підґрунтя для популістської риторики та антиелітних настроїв [32, с. 536].

Трудова міграція та її економічні наслідки можуть створювати додаткові соціальні напруження та конкуренцію за робочі місця, що може експлуатуватися популістськими та ксенофобськими рухами для підриву демократичної толерантності та плюралізму. Масова трудова міграція також може призводити до депопуляції окремих регіонів та зміни електоральної географії, що ускладнює демократичне представництво та управління.

2.2 Інформаційні війни та маніпулятивні технології як загроза демократії

Інформаційні війни являють собою цілеспрямований та систематичний вплив на масову свідомість через поширення дезінформації, пропаганди та маніпулятивного контенту з метою дестабілізації політичних систем, підриву довіри до демократичних інститутів та формування бажаних політичних настроїв у суспільстві. Цей феномен характеризується використанням широкого спектру інформаційних технологій та платформ для створення альтернативних реальностей, поляризації суспільства та мобілізації певних соціальних груп навколо конкретних політичних цілей. Інформаційні війни в епоху цифрових технологій набули принципово нового характеру, оскільки

дозволяють здійснювати масштабний вплив на громадську думку з мінімальними витратами та високою ефективністю через використання алгоритмів соціальних мереж та персоналізованого контенту.

Маніпулятивні технології в політичній сфері представляють собою комплекс методів та прийомів психологічного впливу, спрямованих на зміну політичних переконань, електоральної поведінки та громадських настроїв без критичного осмислення інформації реципієнтами. Ці технології базуються на використанні когнітивних упереджень, емоційних реакцій та психологічних слабкостей людини для досягнення конкретних політичних цілей через обхід раціонального аналізу та критичного мислення. Розвиток цифрових платформ та можливостей збору великих даних значно розширив арсенал маніпулятивних технологій, дозволивши здійснювати персоналізований та високоточний вплив на конкретні цільові аудиторії з урахуванням їх психологічних особливостей та поведінкових патернів.

Дезінформація як центральний елемент інформаційних воєн являє собою навмисне поширення неправдивої, спотвореної або неповної інформації з метою введення в оману цільової аудиторії та досягнення конкретних політичних, економічних або геополітичних цілей. На відміну від простих помилок або неточностей, дезінформація характеризується цілеспрямованістю, систематичністю та стратегічним характером, оскільки створюється та поширюється з конкретною метою вплинути на громадську думку або політичні процеси [4, с. 232].

Глибокі фальшивки (deepfakes) та синтетичні медіа представляють нову генерацію технологій дезінформації, які використовують штучний інтелект для створення високоякісних підроблених відео, аудіо та зображень, що практично неможливо відрізнити від справжніх без спеціального обладнання. Ці технології створюють фундаментальні виклики для демократичного дискурсу, оскільки підривають базові принципи верифікації інформації та можуть бути використані для дискредитації політичних опонентів, створення компромату або маніпулювання громадською думкою. Поширення deepfake технологій

також призводить до ефекту "ліарського дивіденду", коли справжні докази можуть бути відхилені як можливі підробки, що додатково ускладнює процес встановлення істини.

Мікротаргетинг як технологія персоналізованого впливу дозволяє доставляти специфічні політичні повідомлення конкретним групам користувачів на основі аналізу їх особистих даних, поведінкових патернів та психологічних профілів. Ця технологія може бути використана для поширення суперечливих або навіть взаємовиключних повідомлень різним сегментам електорату, створюючи ілюзію підтримки певних позицій та приховуючи реальні політичні програми. Мікротаргетинг також сприяє формуванню інформаційних бульбашок, де користувачі отримують лише ту інформацію, яка підтверджує їх існуючі переконання, що призводить до поляризації суспільства та ускладнює формування спільного розуміння фактів [28, с. 12].

Ботні мережі та автоматизовані акаунти в соціальних мережах використовуються для штучного посилення певних політичних повідомлень, створення ілюзії масової підтримки конкретних позицій та маніпулювання алгоритмами соціальних платформ. Ці технологічні інструменти можуть координовано атакувати опонентів, поширювати дезінформацію та створювати враження широкої громадської підтримки певних політичних сил або ідей. Використання ботів також дозволяє здійснювати операції впливу з прихованням справжніх джерел фінансування та організації, що ускладнює відповідальність за інформаційні атаки.

Тролінг як форма інформаційної агресії полягає у цілеспрямованому провокуванні конфліктів, поширенні токсичного контенту та дестабілізації онлайн-дискусій з метою підриву конструктивного політичного діалогу та демократичного обговорення суспільних питань. Професійний троллінг, організований державними або приватними структурами, може мати серйозний вплив на політичну атмосферу в країні, сприяючи поляризації, радикалізації та втраті довіри до можливості мирного вирішення конфліктів. Тролінг також

може бути спрямований на дискредитацію журналістів, активістів та інших важливих фігур громадянського суспільства [6, с. 60].

Алгоритмічна маніпуляція передбачає використання особливостей роботи алгоритмів соціальних мереж та пошукових систем для штучного просування певного контенту та пригнічення альтернативних точок зору. Розуміння принципів роботи алгоритмів дозволяє створювати контент, який буде автоматично отримувати більший охопит, навіть якщо він містить дезінформацію або маніпулятивні повідомлення. Це створює нерівні умови для різних політичних сил та може призводити до домінування тих, хто краще володіє технологіями алгоритмічного просування.

Інформаційні кампанії дискредитації спрямовані на підрив репутації конкретних політичних фігур, інститутів або країн через поширення компрометуючої інформації, часто неперевіреної або взятої з контексту. Такі кампанії можуть включати витік особистої інформації, створення компромату та координоване поширення негативного контенту через множинні канали. Дискредитаційні кампанії особливо ефективні в епоху соціальних мереж, оскільки негативна інформація поширюється швидше за позитивну та залишає довготривалий вплив на громадську думку навіть після спростування [30, с. 31].

Емоційне маніпулювання через використання страхів, гніву, ностальгії та інших сильних емоцій для впливу на політичні рішення громадян стає все більш витонченим завдяки можливостям аналізу психологічних профілів користувачів. Емоційно забарвлений контент має вищу вірогідність поширення та запам'ятовування, що робить його потужним інструментом політичного впливу. Систематичне використання емоційних маніпуляцій може призводити до ірраціональних політичних рішень та підриву раціонального політичного дискурсу.

Астротурфінг представляє собою створення штучних низових рухів та ініціатив, які імітують справжню громадську активність, але насправді організовуються та фінансуються зацікавленими політичними або економічними силами. Ці псевдогромадські організації можуть лобіювати

конкретні політичні рішення, організовувати протести або кампанії підтримки, створюючи ілюзію широкої громадської підтримки певних позицій. Астротурфінг підриває довіру до справжніх громадських ініціатив та ускладнює розрізнення між автентичною громадською активністю та штучно створеними рухами. Використання великих даних для політичних цілей дозволяє створювати детальні профілі виборців, прогнозувати їх поведінку та розробляти персоналізовані стратегії впливу на основі особистої інформації, зібраної з різних джерел [19, с. 25].

Координовані інформаційні атаки можуть бути спрямовані проти конкретних демократичних інститутів, процедур або принципів з метою підриву довіри до них та створення хаосу в політичній системі. Такі атаки часто синхронізуються через множинні платформи та канали для максимального впливу та можуть включати поєднання різних маніпулятивних технік. Координація може здійснюватися як державними акторами в рамках гібридних воєн, так і недержавними групами з власними політичними цілями.

Фрагментація інформаційного простору через створення паралельних інформаційних світів для різних політичних груп призводить до втрати спільної фактичної основи для демократичного діалогу та прийняття рішень. Коли різні сегменти суспільства споживають кардинально відмінну інформацію про одні й ті ж події, стає практично неможливим досягнення консенсусу або навіть конструктивної дискусії. Ця фрагментація підриває один із фундаментальних принципів демократії - можливість раціонального обговорення альтернатив на основі спільного розуміння фактів.

Маніпуляції з контекстом інформації дозволяють створювати хибні враження без технічної дезінформації через вибіркове представлення фактів, їх вирвання з контексту або поєднання правдивих фактів у спосіб, що створює хибне загальне враження [14, с. 65]. Використання інсайдерської інформації та витоків для політичних цілей може включати як справжні розкриття, так і штучно створені або модифіковані документи, що ускладнює процес верифікації та може бути використано для маніпулювання громадською

думкою. Навіть справжні витоки можуть бути використані маніпулятивно через селективне оприлюднення інформації або її представлення в спотвореному контексті.

Психологічні операції в цифровому просторі використовують знання про когнітивні упередження та психологічні особливості цільових аудиторій для створення максимально ефективних повідомлень впливу. Ці операції можуть включати використання архетипів, культурних символів та національних міфів для створення емоційного резонансу з конкретними групами населення. Цифровий формат дозволяє проводити A/B тестування різних повідомлень та оптимізувати їх для максимального впливу.

Інформаційне забруднення через переповнення інформаційного простору великою кількістю низькоякісного, суперечливого або дубльованого контенту може ускладнювати пошук достовірної інформації та призводити до інформаційної втоми аудиторії [43, с. 18]. Використання штучного інтелекту для генерації контенту дозволяє автоматизувати створення великих обсягів персоналізованих маніпулятивних повідомлень, що значно знижує вартість інформаційних операцій та підвищує їх масштабованість. ШІ може генерувати тексти, зображення та навіть відео, які важко відрізнити від створених людиною, що створює нові виклики для детекції та протидії дезінформації.

Експлуатація соціальних розколів через цілеспрямоване загострення існуючих конфліктів між різними групами суспільства може використовуватися для дестабілізації політичної системи та підриву соціальної згуртованості. Інформаційні операції можуть посилювати расові, релігійні, класові або регіональні напруження для створення хаосу та неможливості ефективного демократичного управління. Довгострокові наслідки систематичного використання маніпулятивних технологій включають ерозію довіри до інформації загалом, зниження рівня політичної участі через цинізм та апатію, а також поступову деградацію якості публічного дискурсу [42, с. 19].

Міжнародний характер інформаційних воєн ускладнює їх регулювання та протидію, оскільки атаки можуть здійснюватися з територій інших держав

через цифрові платформи, що перебувають під юрисдикцією третіх країн. Це створює правові та технічні виклики для захисту національних інформаційних просторів та демократичних процесів від зовнішнього втручання.

2.3 Популізм та радикалізація політичного дискурсу в демократичних країнах

Популізм як політичний феномен являє собою специфічну форму політичної комунікації та мобілізації, що базується на протиставленні "простого народу" корумпованим елітам та зовнішнім загрозам, використовуючи спрощені рішення складних суспільних проблем для мобілізації електоральної підтримки. Цей політичний стиль характеризується апеляцією до емоцій та інстинктів мас, використанням харизматичного лідерства та створенням образу ворога як основи для політичної консолідації власних прихильників. Популізм може проявлятися як у лівих, так і в правих політичних рухах, але завжди містить елементи антиелітизму, спрощення політичних альтернатив та претензії на ексклюзивне представництво "істинних" інтересів народу. Особливістю сучасного популізму є його здатність адаптуватися до цифрових технологій та соціальних мереж, що дозволяє популістським лідерам безпосередньо комунікувати з аудиторією, обходячи традиційні медіа та політичні інститути.

Радикалізація політичного дискурсу представляє процес поступового зміщення політичної комунікації в бік крайніх позицій, використання все більш агресивної риторики та відмови від компромісів як легітимної форми політичної взаємодії між різними силами. Цей процес характеризується поляризацією політичного спектру, коли помірні позиції втрачають підтримку на користь радикальних альтернатив, а політичні опоненти демонізуються та представляються як екзистенційні загрози для суспільства. Радикалізація дискурсу підриває основи демократичного діалогу, оскільки створює атмосферу, в якій політичні різногласся інтерпретуються як фундаментальні конфлікти цінностей, що не підлягають мирному вирішенню через

демократичні процедури. Цифрові платформи та соціальні мережі прискорюють процеси радикалізації через алгоритми, що посилюють поляризуючий контент, та створення ехо-камер, де екстремальні погляди нормалізуються та підсилюються.

Антиелітизм як центральний компонент популістської ідеології базується на конструюванні штучного протиставлення між "справжнім народом" та "корумпованою елітою", яка нібито зраджує національні інтереси заради власної вигоди або зовнішніх сил. Популістські рухи використовують антиелітну риторику для мобілізації невдоволення економічною нерівністю, культурними змінами та втратою традиційних цінностей, пропонуючи прості пояснення складних суспільних процесів. Ефективність антиелітизму значною мірою залежить від реальних проблем у функціонуванні еліт, включаючи корупцію, відірваність від потреб пересічних громадян та неспроможність ефективно вирішувати суспільні проблеми [25, с. 98].

Національний популізм поєднує популістську риторику з націоналістичними гаслами, створюючи потужну мобілізаційну формулу, що апелює до етнічної ідентичності, культурних традицій та страхів перед глобалізацією та імміграцією. Цей тип популізму особливо успішний в умовах економічних кризів та швидких соціальних змін, коли традиційні спільноти відчують загрозу своїй ідентичності та статусу в суспільстві. Національний популізм часто використовує ностальгію за уявним "золотим віком" минулого, коли нація була нібито більш згуртованою та успішною, протиставляючи це поточному стану занепаду та фрагментації. Риторика національних популістів може включати ксенофобські та расистські елементи, що підривають принципи рівності та толерантності, фундаментальні для демократичного суспільства.

Лівий популізм фокусується на економічній нерівності та соціальній несправедливості, мобілізуючи підтримку через критику неоліберальної економічної політики та влади великого капіталу над політичними процесами. Ліві популісти зазвичай підтримують розширення соціальних програм, посилення регулювання бізнесу та перерозподіл багатства, використовуючи

класову риторику замість етнічного націоналізму. Попри свої прогресивні економічні позиції, лівий популізм може також підривати демократичні інститути через авторитарні тенденції, централізацію влади та пригнічення опозиції під гаслами захисту інтересів народу. Приклади лівого популізму демонструють, що популістська логіка може призводити до авторитарних наслідків незалежно від ідеологічного спрямування руху. Цифровий популізм використовує можливості інтернет-технологій та соціальних мереж для безпосередньої комунікації з аудиторією, обходячи традиційні медіа та політичні інститути, що дозволяє популістським лідерам формувати власний наратив без критичного фільтрування [26, с. 85].

Наступний аналіз основних характеристик популістських рухів потребує систематизації їх ідеологічних особливостей та тактичних підходів для кращого розуміння механізмів їх впливу на демократичні процеси.

Таблиця 2.2

Типологія популістських рухів та їх характеристики

Тип популізму	Цільова аудиторія	Основні гасла	Методи мобілізації	Загрози для демократії
Правий популізм	Середній клас, робітники	Захист національної ідентичності, антиімміграція	Страхи перед змінами, ностальгія	Ксенофобія, авторитаризм
Лівий популізм	Молодь, прекаріат	Соціальна справедливість, антикапіталізм	Економічне невдоволення, нерівність	Централізація влади, популізм
Центристський популізм	Незадоволені виборці	Антикорупція, технократія	Втома від традиційних партій	Антиплюралізм, спрощення
Цифровий популізм	Онлайн-спільноти	Пряма демократія, антимедіа	Соціальні мережі, мікротаргетинг	Дезінформація, поляризація
Регіональний популізм	Периферійні регіони	Децентралізація, автономія	Територіальні диспропорції	Сепаратизм, фрагментація

Представлена типологія демонструє різноманітність популістських проявів та їх специфічні загрози для демократичної стабільності залежно від соціальної бази, ідеологічного спрямування та методів мобілізації. Особливо небезпечним є поєднання різних типів популізму в одному русі, що може призводити до формування широких антисистемних коаліцій, здатних

радикально трансформувати політичну систему. Розуміння цих відмінностей є критично важливим для розробки адекватних стратегій протидії популістським загрозам [42, с. 23].

Деінституціоналізація політики через популістську критику традиційних політичних інститутів призводить до ослаблення партійних систем, парламентської демократії та інших механізмів представництва, що може підірвати здатність політичної системи до компромісів та консенсусу. Популістські рухи часто пропонують альтернативи традиційній представницькій демократії у вигляді прямої демократії, плебісцитарних методів або технократичного управління, які можуть бути менш ефективними в захисті прав меншин та забезпеченні стабільного управління. Критика інститутів може бути обґрунтованою в умовах їх реальної неефективності або корупції, але популістські альтернативи часто виявляються ще більш проблематичними з точки зору демократичних стандартів. Ослаблення інститутів може призводити до політичної нестабільності, непередбачуваності та зростання ролі харизматичного лідерства на шкоду інституційним процедурам.

Моральний популізм використовує етичні та релігійні аргументи для виправдання політичних позицій, представляючи складні політичні питання як прості моральні вибори між добром та злом, що ускладнює раціональний політичний дискурс. Цей підхід може включати апеляцію до традиційних сімейних цінностей, релігійних переконань або національних міфів для мобілізації підтримки та дискредитації опонентів як морально неприйнятних. Моралізація політики може призводити до нетерпимості до альтернативних точок зору та відмови від компромісів, оскільки компроміс з "злом" сприймається як моральна капітуляція. Такий підхід особливо небезпечний в плюралістичних суспільствах, де співіснують різні моральні та релігійні традиції. Персоналізація політики через культ харизматичного лідера стає центральним елементом популістських рухів, де особистість лідера замінює

програми та інститути як основу політичної лояльності та електоральної підтримки [45, с. 58].

Використання теорій змови як пояснювального механізму для складних суспільних процесів дозволяє популістським рухам пропонувати прості відповіді на складні питання, звинувачуючи таємні змови еліт, іноземних агентів або міжнародних організацій у всіх проблемах суспільства. Конспірологічне мислення апелює до почуття безсилля та відчуження людей, пропонуючи їм роль у великій боротьбі проти прихованих ворогів, що може бути психологічно привабливим для тих, хто відчуває втрату контролю над своїм життям. Теорії змови також можуть бути використані для виправдання авторитарних заходів як необхідних для боротьби з уявними загрозами. Поширення конспірологічних теорій підриває довіру до офіційних джерел інформації, наукових доказів та експертних оцінок, що ускладнює раціональне прийняття політичних рішень.

Емоційна мобілізація через апеляцію до страхів, гніву та ресентименту стає основним інструментом популістської політики, що дозволяє обходити раціональні аргументи та критичне мислення в процесі формування політичних преференцій. Популістські рухи майстерно використовують емоційні реакції на економічні труднощі, культурні зміни та соціальну невизначеність для створення атмосфери кризи, що потребує радикальних рішень. Систематичне використання емоційних маніпуляцій може призводити до поляризації суспільства, коли різні групи населення розглядають одна одну як екзистенційні загрози. Емоційна політика також може підривати здатність до компромісів та раціонального обговорення альтернатив, оскільки емоційно заряджені позиції важче піддаються корекції через нові факти або аргументи. Антиглобалістська риторика популістських рухів використовує невдоволення наслідками економічної глобалізації, втратою національного суверенітету та культурної гомогенізації для мобілізації підтримки консервативних та ізоляціоністських політичних програм [48, с. 156].

Використання референдумів та інших форм прямої демократії популістськими рухами може підривати представницьку демократію та права меншин через мажоритарний тиск та спрощення складних питань до простих альтернатив "так" або "ні". Популісти часто використовують плебісцитарні методи для легітимації своїх рішень та обходу парламентських процедур, представляючи це як повернення влади народу. Однак референдуми можуть бути маніпулятивними через формулювання питань, таймінг проведення та інформаційні кампанії, що передують голосуванню. Пряма демократія також може призводити до тиранії більшості, коли права меншин приносяться в жертву популярним рішенням.

Медіапопулізм використовує критику традиційних засобів масової інформації як частини корумпованої еліти для виправдання альтернативних джерел інформації та власних каналів комунікації, що може підривати незалежну журналістику та плюралізм медіа. Популістські лідери часто звинувачують медіа в упередженості, фальшуванні новин та змові проти народу, використовуючи це для дискредитації критичного висвітлення своєї діяльності.

Атаки на медіа можуть призводити до самоцензури журналістів, зменшення інвестицій у незалежну журналістику та поляризації медіаландшафту на провладні та опозиційні канали. Підрив довіри до традиційних медіа також створює сприятливе середовище для поширення дезінформації та конспірологічних теорій. Економічний націоналізм як компонент популістських програм включає критику вільної торгівлі, міжнародних економічних угод та глобальних ланцюгів постачання на користь протекціоністських заходів та економічного ізоляціонізму [27, с. 142].

Віктимізація як популістська стратегія передбачає представлення своєї політичної групи як жертви несправедливих дій еліт, зовнішніх сил або інших груп суспільства, що виправдовує радикальні дії та відмову від демократичних норм. Культура віктимізації може призводити до відмови від відповідальності за власні помилки та невдачі, перекладаючи вину на зовнішні фактори та змови.

Віктимна риторика також може виправдовувати агресивні дії проти уявних кривдників та відмову від толерантності до альтернативних точок зору. Постійне підкреслення статусу жертви може призводити до формування параноїдальної політичної культури, де будь-яка критика інтерпретується як напад ворожих сил.

Популістська демагогія використовує спрощені пояснення складних проблем та нереалістичні обіцянки швидких рішень для мобілізації електоральної підтримки без урахування реальних можливостей та обмежень політичної системи. Демагогічна риторика може включати обіцянки одночасного зниження податків і збільшення соціальних витрат, покращення економіки через протекціонізм та інші внутрішньо суперечливі програми. Нереалістичні очікування, створені популістською демагогією, можуть призводити до розчарування в демократії загалом, коли обіцянки виявляються нездійсненними. Демагогія також підриває політичну освіченість громадян, пропонуючи їм спрощені пояснення замість складного розуміння політичних процесів.

Авторитарний популізм поєднує популістську риторику з авторитарними практиками, використовуючи підтримку мас для виправдання концентрації влади, обмеження опозиції та підриву демократичних інститутів [25, с. 101].

Цифрова радикалізація через соціальні мережі та онлайн-платформи прискорює процеси політичної поляризації через алгоритми, що посилюють екстремальний контент, та створення ехо-камер, де радикальні погляди нормалізуються та підсилюються. Алгоритми соціальних мереж часто просувають контент, що викликає сильні емоційні реакції, включаючи гнів та обурення, що може сприяти радикалізації користувачів. Онлайн-спільноти можуть служити інкубаторами для екстремістських ідеологій, де ізольовані групи підсилюють радикальні погляди одна одної без зовнішньої критики. Цифрова радикалізація також може призводити до офлайн-насилюства, коли онлайн-радикалізація переростає в реальні дії.

Міжнародне поширення популізму через транснаціональні мережі, обмін досвідом та координацію між популістськими рухами різних країн створює глобальний виклик для демократичних інститутів та міжнародного порядку. Популістські рухи часто підтримують одне одного, обмінюються тактиками та стратегіями, а також координують свої дії для максимального впливу на міжнародній арені. Міжнародна популістська солідарність може підривати багатосторонні інститути, міжнародне право та демократичні норми в глобальному масштабі. Транснаціональний характер популістської загрози потребує координованої відповіді з боку демократичних сил та інститутів для ефективної протидії цьому явищу.

Висновки до розділу 2

Дослідження причин та проявів кризи демократії у сучасному світі розкрило комплексний характер викликів, що стоять перед демократичними інститутами в двадцять першому столітті. Соціально-економічні передумови деградації демократії включають зростання економічної нерівності, ослаблення середнього класу, високий рівень безробіття та корупції, що підривають довіру громадян до політичних інститутів та створюють сприятливі умови для популістських рухів. Ці економічні дисбаланси призводять до політичної поляризації та пошуку простих рішень складних проблем через авторитарні методи управління.

Інформаційні війни та маніпулятивні технології стали потужним інструментом підриву демократичних процесів через поширення дезінформації, створення альтернативних реальностей та маніпулювання громадською думкою. Цифрові технології, включаючи діпфейки, мікротаргетинг, ботні мережі та алгоритмічні маніпуляції, дозволяють здійснювати масштабний вплив на політичні процеси з мінімальними витратами та високою ефективністю. Фрагментація інформаційного простору та втрата спільної фактичної основи для політичного діалогу створюють серйозні перешкоди для функціонування демократичних інститутів.

Популізм та радикалізація політичного дискурсу представляють особливу загрозу для демократичної стабільності через використання антиелітної риторики, спрощення складних проблем та мобілізацію емоційних реакцій замість раціонального обговорення альтернатив. Різні форми популізму, від правого націоналістичного до лівого економічного, використовують схожі механізми мобілізації через конструювання образу ворога та обіцянки швидких рішень. Цифровий популізм та використання соціальних мереж прискорюють процеси радикалізації та поляризації суспільства, що ускладнює досягнення демократичного консенсусу.

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ПОШИРЕННЯ АВТОРИТАРИЗМУ ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ

3.1 Сучасні форми авторитарної експансії та гібридні режими

Авторитарна експансія являє собою процес поширення авторитарних практик, норм та інститутів за межі традиційних авторитарних держав через різноманітні механізми впливу, включаючи економічні інструменти, інформаційні операції, політичне втручання та культурну експансію. Цей феномен характеризується не лише географічним поширенням авторитарних режимів, але й проникненням авторитарних методів управління в демократичні суспільства через підкуп еліт, дезінформаційні кампанії та експорт репресивних технологій. Авторитарна експансія відрізняється від традиційних форм імперіалізму своїм гібридним характером, використанням формально легальних механізмів впливу та адаптацією до глобалізованого світу, де прямі військові втручання стають менш ефективними та політично дорогими. Особливістю сучасної авторитарної експансії є її багаторівневий характер, що поєднує дії державних та недержавних акторів, офіційні та неофіційні канали впливу, а також короткострокові тактичні дії та довгострокові стратегічні цілі [44].

Гібридні режими представляють специфічну форму політичного устрою, що поєднує елементи демократичних та авторитарних систем у складних конфігураціях, які не відповідають класичним типологіям політичних режимів та створюють унікальні виклики для теоретичного аналізу та практичної політики. Ці режими характеризуються співіснуванням формально демократичних інститутів, таких як вибори, багатопартійність та громадянські свободи, з авторитарними практиками обмеження політичної конкуренції, контролю над медіа та використання державних ресурсів для політичних цілей. Гібридні режими часто виникають у процесі незавершеної демократичної трансформації або як результат поступової авторитаризації первинно демократичних систем, створюючи стійкі форми "сірої зони" між демократією та авторитаризмом. Стабільність гібридних режимів забезпечується через

балансування між репресіями та легітимацією, використання як примусу, так і консенсусу для підтримання влади, що робить їх особливо адаптивними до мінливих внутрішніх та зовнішніх умов.

Експорт авторитаризму здійснюється через передачу репресивних технологій, методів контролю та управлінських практик з авторитарних режимів до інших країн, створюючи глобальні мережі авторитарного впливу та взаємного навчання між недемократичними силами. Цей процес включає продаж систем масового нагляду, технологій цензури інтернету, методів придушення протестів та інших інструментів соціального контролю, які дозволяють режимам ефективніше пригнічувати опозицію та контролювати суспільство. Авторитарні держави також експортують свої політичні моделі через програми технічної допомоги, освітні обміни та консультаційні послуги, представляючи свої системи як більш ефективні альтернативи західній демократії [51, с. 18].

Цифровий авторитаризм представляє нову форму недемократичного управління, що використовує сучасні інформаційні технології для посилення контролю над суспільством, моніторингу громадян та пригнічення дисидентства через системи штучного інтелекту, великих даних та цифрового нагляду. Ці технології дозволяють авторитарним режимам здійснювати безпрецедентний рівень контролю над приватним життям громадян, їх пересуванням, спілкуванням та навіть думками через аналіз цифрових слідів та поведінкових патернів. Цифровий авторитаризм також включає використання алгоритмів для автоматизації репресій, створення соціальних кредитних систем та персоналізованої пропаганди, що робить контроль більш ефективним та менш помітним для самих громадян. Експорт цифрових авторитарних технологій стає новим інструментом геополітичного впливу, коли авторитарні держави надають технологічні рішення іншим країнам, створюючи залежність та можливості для непрямого контролю.

Економічна стратегія авторитарної експансії базується на використанні торгових відносин, інвестицій та фінансової допомоги для створення

політичних залежностей та впливу на внутрішню політику інших країн без відкритого політичного втручання. Авторитарні режими використовують економічні стимули та санкції для заохочення лояльності та покарання опозиційної поведінки з боку партнерських країн, створюючи неформальні сфери впливу через економічні механізми. Стратегічні інвестиції в критичну інфраструктуру, природні ресурси та технологічні сектори дозволяють авторитарним державам отримувати довгостроковий вплив на політичні рішення країн-реципієнтів. Економічна зброя може включати торговельні війни, енергетичний шантаж та фінансові маніпуляції, що особливо ефективно проти економічно залежних країн [53, с. 31].

Інформаційна складова авторитарної експансії включає систематичні зусилля з поширення авторитарних наративів, дискредитації демократичних цінностей та норм, а також створення альтернативних інформаційних екосистем, що підривають західну медіагегемонію. Авторитарні держави інвестують значні ресурси в міжнародні медіа, пропагандистські платформи та інформаційні операції, спрямовані на формування сприятливого іміджу авторитарних моделей управління та критики демократичних альтернатив. Ці зусилля включають створення багатомовних медіа-імперій, фінансування локальних медіа в цільових країнах та використання соціальних мереж для поширення пропагандистського контенту. Інформаційна експансія також може включати академічні програми, культурні ініціативи та освітні проекти, спрямовані на формування позитивного ставлення до авторитарних режимів серед інтелектуальних еліт та молоді.

Транснаціональні авторитарні мережі створюють неформальні альянси між недемократичними режимами, корумпованими елітами та організованою злочинністю для взаємної підтримки та захисту від демократичного тиску через обмін досвідом, ресурсами та технологіями [61, с. 115].

Наступний аналіз різних форм гібридних режимів потребує систематизації їх основних характеристик та механізмів функціонування для кращого розуміння їх природи та еволюції в глобальному контексті.

Таблиця 3.1

Типологія гібридних режимів та механізми їх функціонування

Тип гібридного режиму	Демократичні елементи	Авторитарні практики	Механізми легітимації	Стратегії виживання
Електоральний авторитаризм	Регулярні вибори, багатопартійність	Нерівні умови, адмінресурс	Електоральні перемоги	Контроль медіа, репресії
Конкурентний авторитаризм	Політична опозиція, ЗМІ	Системні перешкоди для опозиції	Формальна легальність	Правовий тиск, економічний контроль
Ліберальна автократія	Економічні свободи, правовий порядок	Політичні обмеження	Економічне зростання	Деполітизація, технократія
Популістська демократія	Електоральна підтримка, плебісцити	Концентрація влади	Воля більшості	Антиелітна риторика, персоналізація
Патрон-клієнтська система	Формальні інститути	Неформальні мережі	Традиційна лояльність	Розподіл ресурсів, корупція

Представлена типологія ілюструє складність та різноманітність гібридних форм правління, які не вкладаються в традиційні категорії демократії та авторитаризму, створюючи унікальні виклики для аналізу та політичної практики. Кожна форма гібридного режиму використовує специфічне поєднання демократичних та авторитарних елементів для забезпечення стабільності та легітимності, адаптуючись до локальних умов та зовнішніх викликів. Розуміння цих механізмів є фундаментальним для розробки ефективних стратегій демократизації та протидії авторитарній експансії [22, с. 95].

Військово-цивільні гібридні режими характеризуються формальним цивільним управлінням при збереженні значного впливу військових структур на політичні процеси через неформальні канали впливу, "глибинну державу" та загрозу військового втручання у разі небажаних політичних змін. Ці режими часто виникають після військових переворотів або в країнах з сильними військовими традиціями, де армія зберігає роль арбітра в політичних конфліктах навіть за умови формального повернення до цивільного правління. Військові можуть зберігати контроль над стратегічними секторами економіки,

безпековою політикою та зовнішніми відносинами, обмежуючи автономію цивільних урядів у цих сферах. Стабільність таких режимів забезпечується через баланс між цивільними та військовими елітами, але може бути підірвана у разі загострення конфліктів між цими групами або зовнішнього тиску на демократизацію.

Монархічна модернізація представляє специфічну форму гібридного режиму, де традиційні монархічні інститути поєднуються з сучасними економічними та технологічними інноваціями при збереженні авторитарного характеру політичного управління та обмеженні демократичної участі. Сучасні монархії часто інвестують в освіту, технології та економічну диверсифікацію, створюючи враження прогресивності та ефективності, але зберігають жорсткий контроль над політичними процесами та громадянським суспільством. Легітимність таких режимів базується на поєднанні традиційного авторитету, економічних досягнень та соціального забезпечення, що може забезпечувати високий рівень підтримки населення навіть за відсутності демократичних свобод. Монархічні гібридні режими часто використовують консультативні механізми та обмежені форми участі для створення видимості інклюзивності без реальної передачі влади.

Технократичний авторитаризм базується на легітимації через експертність та ефективність управління, коли влада здійснюється технічними спеціалістами та бюрократами, які позиціонують себе як аполітичних експертів, здатних забезпечити раціональне та ефективне управління [60, с. 145]. Партійно-державні гібриди характеризуються домінуванням однієї політичної партії при формальному існуванні багатопартійної системи, коли правляча партія використовує державні ресурси, адміністративні можливості та правову систему для забезпечення свого політичного домінування. У таких системах опозиційні партії можуть існувати та навіть брати участь у виборах, але діють в умовах систематичних обмежень та дискримінації, що робить їх реальну конкуренцію з правлячою партією практично неможливою. Партійно-державні гібриди часто використовують ідеологічні обґрунтування свого домінування,

представляючи себе як носіїв національних інтересів або розвитку, що відрізняє їх від простих персоналістських диктатур. Стабільність таких режимів забезпечується через інституціоналізацію правління, створення партійної ієрархії та інкорпорацію різних соціальних груп у партійну структуру.

Ресурсний авторитаризм використовує доходи від природних ресурсів для забезпечення політичної стабільності через соціальні виплати, субсидії та розподіл ренти серед ключових соціальних груп без необхідності демократичної підзвітності або економічної ефективності правління. Країни з великими запасами нафти, газу або інших природних ресурсів можуть дозволити собі авторитарне правління, оскільки їх режими не залежать від податків громадян та можуть купувати лояльність через економічні стимули. Ресурсне прокляття може включати не лише економічні спотворення, але й політичні, коли легкість отримання доходів знижує стимули для розвитку ефективних інститутів та підзвітного управління. Такі режими особливо вразливі до коливань цін на сировинні товари, що може призводити до політичних криз у разі зниження ресурсних доходів.

Цифрові гібридні режими використовують інформаційні технології для посилення контролю при збереженні видимості відкритості та демократичності через селективне використання цифрових платформ, алгоритмічну модерацію контенту та створення ілюзії участі через онлайн-консультації [56, с. 78].

Регіональні гібридні системи можуть виникати в федеративних державах, де субнаціональні одиниці розвивають авторитарні практики при збереженні демократичних норм на національному рівні, створюючи мозаїчний характер політичного режиму з різними рівнями демократичності. Такі системи можуть включати регіональні "боси", які контролюють політичні процеси у своїх територіях через патрон-клієнтські мережі, корупцію та селективне застосування права при формальному дотриманні національних демократичних процедур. Центральна влада може толерувати регіональний авторитаризм в обмін на електоральну підтримку та політичну стабільність, створюючи складну систему торгів та компромісів між різними рівнями влади. Регіональна

гібридність може бути особливо стійкою через укоріненість у місцевих традиціях, економічних структурах та соціальних мережах.

Корпоративний авторитаризм представляє форму гібридного режиму, де великі економічні корпорації отримують значний вплив на політичні процеси та державну політику через формальні та неформальні канали впливу, створюючи систему корпоративного управління при збереженні демократичних процедур. У таких системах економічні еліти можуть фактично визначати політичний порядок денний, кандидатів на вибори та напрями державної політики через лобіювання, фінансування кампаній та "обертові двері" між бізнесом та владою. Корпоративний авторитаризм може призводити до політики, яка служить інтересам великого бізнесу за рахунок загального блага, соціальної справедливості та екологічної стійкості. Демократичні процедури при цьому можуть зберігатися, але їх ефективність знижується через непропорційний вплив економічних еліт на політичні результати. Релігійно-секулярні гібриди поєднують секулярні політичні інститути з значним впливом релігійних лідерів та традицій на політичні процеси, створюючи складні системи, де формально світська влада співіснує з неформальною релігійною владою [23, с. 48].

Етнократичні гібридні режими базуються на домінуванні однієї етнічної групи при формальному збереженні громадянських прав для всіх груп населення, використовуючи етнічну мобілізацію та дискримінацію для забезпечення політичного контролю домінуючої групи. У таких системах представники домінуючої етнічної групи можуть мати кращий доступ до державних посад, економічних можливостей та соціальних послуг, навіть за формального проголошення рівності всіх громадян. Етнократичні режими часто використовують націоналістичну риторику та символіку для легітимації свого домінування, представляючи інтереси домінуючої групи як національні інтереси держави загалом. Такі системи можуть бути особливо нестабільними в багатоетнічних суспільствах, де етнічні меншини можуть чинити опір дискримінації та вимагати рівних прав.

Поколінкові гібридні режими виникають у ситуаціях, коли політична система контролюється представниками старшого покоління, які зберігають авторитарні практики та ментальність, тоді як молодше покоління має більш демократичні цінності та очікування. Такі режими характеризуються напруженістю між традиційними авторитарними практиками та зростаючими вимогами демократизації з боку нових поколінь, що може призводити до поступових змін або революційних вибухів. Поколінкові зміни можуть бути каталізатором трансформації гібридних режимів, особливо коли молоде покоління отримує доступ до влади або коли демографічні зміни змінюють електоральний баланс.

Цифрові технології часто прискорюють поколінкові зміни, оскільки надають молоді нові можливості для організації та мобілізації поза традиційними політичними інститутами. Міжнародні гібридні структури можуть виникати на рівні міжнародних організацій та режимів, де авторитарні та демократичні держави співпрацюють у рамках формально рівноправних інститутів, створюючи складні динаміки впливу та прийняття рішень [58, с. 40].

Економічні гібридні моделі поєднують ринкові механізми з державним контролем, створюючи системи, де економічна лібералізація співіснує з політичними обмеженнями та державним втручанням у економічні процеси для політичних цілей. У таких системах приватна власність та ринкова конкуренція можуть існувати у більшості секторів економіки, але стратегічні галузі залишаються під державним контролем, а великий бізнес підтримує тісні зв'язки з політичною владою. Економічний успіх може використовуватися для легітимації політичних обмежень, коли режими стверджують, що авторитарне управління є необхідним для забезпечення економічного розвитку та стабільності. Така модель може бути привабливою для країн, що розвиваються, але створює ризики корупції, неефективного розподілу ресурсів та політичної нестабільності у довгостроковій перспективі.

Культурні гібридні системи виникають у суспільствах з сильними традиційними культурами, де сучасні політичні інститути адаптуються до

місцевих культурних норм та практик, створюючи унікальні форми політичної організації, що поєднують демократичні процедури з традиційними формами авторитету. У таких системах традиційні лідери, релігійні авторитети або родові структури можуть зберігати значний вплив на політичні процеси навіть за наявності сучасних демократичних інститутів. Культурна легітимність може бути важливішою за формальну легальність, що створює складну динаміку між традиційними та сучасними формами влади. Розуміння культурних особливостей є критично важливим для успішної демократизації, оскільки ігнорування локальних традицій може призводити до відторгнення демократичних реформ або їх формалізації. Генераційні гібридні переходи характеризуються поступовою зміною авторитарних практик під впливом нових поколінь політичних лідерів, які можуть мати інші цінності та підходи до управління, але діють в умовах інституційних обмежень та традицій попередніх режимів [11, с. 208].

Технологічні гібридні системи використовують цифрові інновації для модернізації управління та послуг при збереженні авторитарного контролю над політичними процесами, створюючи ефективну бюрократію та високотехнологічні послуги для громадян без демократичної підзвітності. Такі системи можуть забезпечувати високий рівень задоволення громадян державними послугами через цифровізацію, електронне урядування та інновації у публічному секторі, що може компенсувати відсутність політичних свобод. Технологічна ефективність може стати новою формою легітимації авторитарних режимів, особливо серед освічених міських груп, які цінують якість послуг та ефективність управління. Однак технологічні гібриди також створюють нові можливості для контролю та нагляду, що може посилювати авторитарні тенденції навіть за зовнішніх ознак модернізації та прогресу.

3.2 Міжнародні аспекти боротьби з авторитарними тенденціями

Міжнародна боротьба з авторитарними тенденціями являє собою комплексну систему заходів, механізмів та стратегій, які застосовуються

демократичними державами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством для протидії поширенню авторитаризму, захисту демократичних цінностей та підтримки демократичних трансформацій у глобальному масштабі. Ця діяльність охоплює широкий спектр інструментів, від дипломатичного тиску та економічних санкцій до підтримки громадянського суспільства та демократичних інститутів, а також координації міжнародних зусиль для створення несприятливого середовища для авторитарних режимів. Ефективність міжнародної боротьби з авторитаризмом залежить від здатності демократичних держав координувати свої дії, подолати геополітичні суперечності та адаптувати свої стратегії до нових форм авторитарної експансії. Сучасні виклики включають необхідність протидії гібридним загрозам, цифровому авторитаризму та транснаціональним авторитарним мережам, що потребує інноваційних підходів та міжнародної співпраці [54, с. 12].

Демократична дипломатія як інструмент протидії авторитаризму включає використання дипломатичних каналів для просування демократичних цінностей, підтримки демократичних сил та ізоляції авторитарних режимів через багатосторонні та двосторонні механізми взаємодії. Цей підхід передбачає не лише критику авторитарних практик на міжнародних форумах, але й активну підтримку демократичних альтернатив через дипломатичне визнання, політичні гарантії та міжнародну легітимацію демократичних рухів та лідерів. Демократична дипломатія також включає використання міжнародного права, міжнародних судів та арбітражних механізмів для притягнення авторитарних режимів до відповідальності за порушення прав людини та міжнародних норм. Координація демократичної дипломатії між союзними державами може посилювати її ефективність через створення коаліцій та спільних позицій у міжнародних організаціях [55].

Економічні санкції як інструмент тиску на авторитарні режими включають широкий спектр заходів від заморожування активів та заборони в'їзду для конкретних осіб до секторальних санкцій та торговельних обмежень, спрямованих на зміну поведінки режимів через економічний тиск.

Ефективність санкцій залежить від їх цілеспрямованості, координації між державами-союзниками та здатності мінімізувати негативний вплив на цивільне населення при максимізації тиску на правлячі еліти та їх економічні інтереси. Сمارт-санкції, що спрямовані на конкретних осіб та організації, часто є більш ефективними за загальні економічні ембарго, оскільки дозволяють точково впливати на ключових акторів авторитарних режимів [59, с. 87].

Підтримка громадянського суспільства через міжнародні програми фінансування, технічної допомоги та розбудови потенціалу є фундаментальним елементом стратегії протидії авторитаризму, оскільки розвинене громадянське суспільство служить природним противагою авторитарним тенденціям та основою для демократичного розвитку. Міжнародна підтримка може включати фінансування незалежних медіа, правозахисних організацій, освітніх ініціатив та програм громадського моніторингу, що створює незалежні джерела інформації та контролю за владою. Важливим елементом такої підтримки є захист правозахисників та громадських активістів через міжнародні механізми захисту, дипломатичний тиск та програми екстреної допомоги для осіб, що зазнають переслідувань з боку авторитарних режимів.

Технологічна співпраця та цифрова дипломатія стають все більш значущими інструментами боротьби з авторитаризмом через підтримку технологій, що сприяють свободі інформації, захисту приватності та обходу цензури в авторитарних державах. Демократичні країни можуть надавати технічну допомогу у розробці та поширенні інструментів для безпечної комунікації, анонімного доступу до інформації та захисту від цифрового нагляду, що дозволяє громадянським активістам та незалежним медіа функціонувати в репресивних умовах. Цифрова дипломатія також включає координацію зусиль щодо протидії дезінформації, кібератакам та іншим формам цифрової агресії з боку авторитарних режимів [52, с. 44].

Багатосторонні інститути та міжнародні організації відіграють центральну роль у координації глобальних зусиль з протидії авторитаризму через створення спільних стандартів, моніторингових механізмів та платформ

для співпраці між демократичними державами. Організації як Рада Європи, ОБСЄ, ООН та регіональні об'єднання можуть служити форумами для засудження авторитарних практик, розробки міжнародних норм та координації відповідних заходів між державами-членами. Ефективність багатосторонніх інститутів залежить від консенсусу між членами та здатності адаптуватися до нових викликів, що може бути ускладнено участю авторитарних держав у цих організаціях.

Наступний аналіз основних міжнародних механізмів протидії авторитаризму потребує систематизації різних інструментів та їх ефективності для розуміння найкращих практик та проблемних зон у цій сфері.

Таблиця 3.2

Міжнародні інструменти протидії авторитаризму та їх ефективність

Інструмент	Сфера застосування	Механізм впливу	Переваги	Обмеження
Економічні санкції	Фінанси, торгівля	Економічний тиск	Швидка реакція, вимірний вплив	Можливість обходу, вплив на населення
Дипломатична ізоляція	Міжнародні відносини	Політичний тиск	Символічний ефект, обмеження легітимності	Обмежена ефективність, можливі альтернативи
Підтримка громадянського суспільства	Внутрішня політика	Розбудова потенціалу	Довгостроковий ефект, легітимність	Репресії, обмежений доступ
Правова відповідальність	Міжнародне право	Судові механізми	Справедливість, прецедент	Юрисдикційні обмеження, імунітет
Інформаційна підтримка	Медіа, освіта	Протидія пропаганді	Формування думки, мобілізація	Цензура, технічні обмеження
Технологічна допомога	Цифрові права	Обхід обмежень	Інновації, масштабованість	Технічна складність, репресії

Аналіз представлених інструментів демонструє, що ефективна протидія авторитаризму потребує комплексного підходу, що поєднує різні механізми впливу та враховує специфічні умови кожної ситуації. Жоден окремий інструмент не є універсально ефективним, що підкреслює необхідність координованих багаторівневих стратегій та довгострокових зобов'язань з боку міжнародної спільноти. Успіх залежить від здатності адаптувати інструменти

до конкретних контекстів та підтримувати послідовність політики протягом тривалих періодів [63, с. 156].

Регіональні організації та їх роль у протидії авторитаризму варіюється залежно від складу членства, інституційної архітектури та політичної волі держав-учасниць, але може бути особливо ефективною через географічну близькість, культурну спорідненість та економічні взаємозв'язки між країнами регіону. Європейський Союз, наприклад, розробив складні механізми захисту демократичних цінностей через процедури відповідно до статті 7, механізм верховенства права та кондиціональність фінансування, що дозволяє чинити тиск на держави-члени, які відхиляються від демократичних стандартів. Регіональні організації можуть також служити платформами для обміну досвідом демократизації, взаємного навчання та підтримки між країнами з подібними викликами та можливостями.

Громадська дипломатія та культурні обміни створюють довгострокові основи для протидії авторитаризму через формування продемократичних настроїв, розвиток критичного мислення та створення транснаціональних мереж громадянського суспільства, які можуть протистояти авторитарній пропаганді та мобілізації [57, с. 201].

Економічна інтеграція та торгівельна кондиціональність можуть служити потужними інструментами просування демократичних реформ через створення економічних стимулів для дотримання демократичних стандартів та прав людини як умови для доступу до ринків, інвестицій та торгових преференцій. Процес розширення ЄС демонструє, як перспектива економічної інтеграції може стимулювати глибокі політичні реформи у країнах-кандидатах, включаючи демократизацію політичних систем, захист прав меншин та боротьбу з корупцією. Торгові угоди можуть включати демократичні застереження, що дозволяють призупиняти економічні переваги у разі авторитарного відкату або порушень прав людини.

Міжнародне право та судові механізми забезпечують правову основу для притягнення авторитарних лідерів та режимів до відповідальності за злочини

проти людяності, військові злочини та інші серйозні порушення міжнародного права через спеціальні трибунали, Міжнародний кримінальний суд та національні суди на основі універсальної юрисдикції. Хоча правові механізми можуть мати обмежену безпосередню ефективність через проблеми юрисдикції та виконання рішень, вони створюють важливі прецеденти, документують злочини та можуть мати стримуючий ефект на потенційних порушників. Розвиток міжнародного кримінального права також сприяє формуванню глобальних норм щодо неприйнятності певних форм авторитарного правління [20, с. 78].

Координація розвідувальної діяльності та безпекової співпраці між демократичними державами дозволяє ефективніше протидіяти транснаціональним авторитарним мережам, організованій злочинності та іншим загрозам, що підривають демократичні інститути через корупцію, інфільтрацію та дестабілізацію. Обмін розвідувальною інформацією може допомагати виявляти іноземне втручання у внутрішні справи, фінансування антидемократичних сил та інші форми прихованого впливу авторитарних режимів на демократичні процеси. Спільні операції та координація між правоохоронними органами також можуть бути ефективними у боротьбі з транснаціональною корупцією та відмиванням грошей, що часто служать інструментами авторитарного впливу. Інноваційні підходи до протидії авторитаризму включають використання нових технологій, соціальних мереж та краудсорсингу для моніторингу порушень прав людини, документування злочинів та мобілізації міжнародної підтримки демократичних рухів у режимі реального часу [21, с. 115].

Довгострокові стратегії протидії авторитаризму повинні враховувати структурні причини авторитарних тенденцій, включаючи економічну нерівність, соціальну поляризацію та інституційну слабкість, що потребує комплексних програм розвитку, освіти та інституційної розбудови протягом десятиліть. Ефективна довгострокова стратегія також повинна включати підтримку демократичної політичної культури, громадянської освіти та

формування демократичних цінностей у молодого покоління через освітні обміни, стипендіальні програми та культурні ініціативи. Стійкість демократичних трансформацій залежить від їх укоріненості в суспільстві та здатності демократичних інститутів адаптуватися до змінних умов без втрати своїх основних характеристик.

3.3 Перспективи зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі

Зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі являє собою багатовимірний процес підвищення ефективності, легітимності та стійкості демократичних систем управління через реформування існуючих інститутів, створення нових механізмів участі та адаптацію демократичних практик до викликів двадцять першого століття. Цей процес передбачає не лише відновлення довіри громадян до політичних інститутів через підвищення їх підзвітності та прозорості, але й розвиток інноваційних форм демократичної участі, що враховують можливості цифрових технологій та нові соціальні реальності. Перспективи демократичного зміцнення залежать від здатності політичних систем адаптуватися до глобалізації, технологічних змін та соціальних трансформацій без втрати основних демократичних принципів та цінностей. Успішне зміцнення демократії потребує комплексного підходу, що поєднує інституційні реформи, культурні зміни та міжнародну підтримку для створення сталих основ демократичного розвитку.

Інституційні інновації в демократичному управлінні включають розробку нових механізмів участі громадян, удосконалення виборчих систем та створення більш ефективних форм представництва, що можуть підвищити репрезентативність та відповідальність політичних інститутів перед суспільством. Сучасні демократичні інновації можуть включати громадські бюджети, консультативні ради, цифрові платформи для громадської участі та інші механізми, що дозволяють громадянам більш безпосередньо впливати на політичні рішення між виборами. Розвиток деліберативної демократії через

громадські форуми, консенсусні конференції та інші форми структурованого обговорення може сприяти більш обґрунтованому прийняттю політичних рішень та зменшенню поляризації в суспільстві [37, с. 27].

Цифрова трансформація демократії відкриває нові можливості для підвищення прозорості управління, розширення участі громадян та покращення якості політичної комунікації через використання онлайн-платформ, штучного інтелекту та аналізу великих даних для оптимізації демократичних процесів. Електронне урядування може значно підвищити ефективність надання публічних послуг, зменшити корупцію та забезпечити кращий доступ громадян до інформації про діяльність влади через цифрові портали та відкриті дані. Водночас цифровізація демократії створює нові ризики, включаючи цифровий розрив, кібербезпеку та можливості для маніпуляцій, що потребує розробки відповідних механізмів захисту та регулювання. Розвиток цифрової демократії також потребує підвищення цифрової грамотності громадян та створення інклюзивних технологічних рішень, доступних для всіх сегментів населення.

Зміцнення верховенства права як основи демократичного управління потребує реформування судових систем, боротьби з корупцією та забезпечення рівності всіх громадян перед законом через створення незалежних та ефективних правових інститутів. Судова реформа може включати підвищення кваліфікації суддів, автоматизацію судових процесів, створення спеціалізованих антикорупційних судів та інші заходи, спрямовані на забезпечення справедливого та швидкого правосуддя. Боротьба з корупцією потребує комплексного підходу, що включає превентивні заходи, ефективне розслідування та покарання, а також створення культури доброчесності в публічному секторі [31, с. 95].

Розвиток громадянського суспільства як протипази державній владі та основи демократичної участі потребує створення сприятливого правового середовища, фінансової підтримки та захисту свободи асоціацій, що дозволить громадським організаціям ефективно виконувати свої функції контролю та представництва інтересів. Сильне громадянське суспільство може служити

школою демократії, де громадяни набувають навичок участі, компромісу та співпраці, необхідних для функціонування демократичних інститутів. Підтримка громадських ініціатив, волонтерства та соціального підприємництва може сприяти формуванню активної громадянської позиції та зміцненню соціального капіталу в суспільстві. Захист правозахисників та громадських активістів від переслідувань та тиску є критично необхідним для забезпечення функціонування незалежного громадянського суспільства.

Медіаплюралізм та свобода інформації становлять фундаментальні передумови для функціонування демократичних інститутів, що потребує захисту незалежності засобів масової інформації, боротьби з концентрацією медіавласності та протидії дезінформації через розвиток медіаграмотності та підтримку якісної журналістики [39, с. 94].

Економічні основи демократії потребують зменшення нерівності, розвитку середнього класу та створення економічних можливостей для широких верств населення, що може зміцнити соціальну основу демократичних інститутів та зменшити привабливість популістських альтернатив. Соціальна політика, спрямована на забезпечення рівних можливостей, якісної освіти та охорони здоров'я, може сприяти формуванню більш згуртованого та стабільного суспільства, менш схильного до радикальних політичних експериментів. Розвиток інклюзивної економіки, що забезпечує участь усіх груп населення в економічному зростанні та розподілі його результатів, може зменшити соціальні напруження та зміцнити підтримку демократичних інститутів. Регулювання фінансових ринків та боротьба з ухиленням від оподаткування можуть сприяти більш справедливому розподілу багатства та зменшенню впливу великих грошей на політичні процеси.

Освіта для демократії та формування демократичної політичної культури через систему формальної та неформальної освіти є довгостроковою інвестицією в стабільність та ефективність демократичних інститутів, що може забезпечити підготовку майбутніх поколінь до активної та відповідальної участі в демократичному житті. Громадянська освіта повинна включати не лише

знання про політичні інститути та процеси, але й розвиток критичного мислення, навичок діалогу та компромісу, толерантності до різноманітності та розуміння прав та обов'язків громадянина. Медіаграмотність стає все більш необхідною в епоху цифрових технологій та інформаційних війн, дозволяючи громадянам критично оцінювати інформацію та протистояти маніпуляціям [34, с. 62].

Міжнародна співпраця та підтримка демократизації через обмін досвідом, технічну допомогу та фінансування демократичних реформ можуть прискорити процеси зміцнення демократичних інститутів, особливо в країнах з перехідною економікою та молодими демократіями. Програми міжнародної допомоги можуть включати підтримку виборчих процесів, розбудову судової системи, розвиток громадянського суспільства та боротьбу з корупцією через передачу кращих практик та технологій. Демократичні держави можуть також надавати політичні гарантії та захист для країн, що здійснюють демократичні реформи, створюючи стимули для політичних еліт до проведення необхідних змін. Регіональні організації та міжнародні інститути можуть служити платформами для координації зусиль з підтримки демократизації та створення спільних стандартів демократичного управління.

Адаптація демократичних інститутів до глобальних викликів, включаючи кліматичні зміни, пандемії, міграцію та технологічні трансформації, потребує розвитку нових форм управління, що можуть ефективно реагувати на комплексні та довгострокові проблеми без втрати демократичного характеру [46, с. 51].

Інклюзивність та представництво різноманітних груп суспільства в політичних інститутах є необхідною умовою для легітимності та ефективності демократичного управління, що потребує активних зусиль з подолання дискримінації та забезпечення рівних можливостей для участі всіх громадян. Гендерна рівність в політиці може бути досягнута через квоти, спеціальні програми підтримки та зміну політичної культури, що визнає цінність різноманітності в прийнятті рішень, створюючи більш збалансоване

представництво інтересів усіх сегментів суспільства. Представництво етнічних меншин, молоді, людей з інвалідністю та інших маргіналізованих груп може потребувати спеціальних механізмів забезпечення їх голосу в політичних процесах через резервування місць, позитивну дискримінацію та створення інклюзивних процедур участі. Інклюзивна демократія не лише відповідає принципам справедливості, але також підвищує якість політичних рішень через врахування різноманітних перспектив та досвіду, що призводить до більш ефективних та легітимних результатів управління.

Децентралізація та субсидіарність можуть сприяти зміцненню демократичних інститутів через наближення влади до громадян, підвищення відповідальності місцевих органів влади та створення можливостей для інновацій в управлінні на локальному рівні. Місцеве самоврядування може служити школою демократії, де громадяни безпосередньо беруть участь в управлінні своїми спільнотами та бачать конкретні результати своєї участі. Федералізм та регіональна автономія можуть допомогти врахувати місцеві особливості та потреби, зменшити конфлікти та підвищити стабільність політичної системи в різноманітних суспільствах [40, с. 264].

Інноваційні механізми участі, такі як громадські журі, консенсусні конференції, асамблеї громадян та інші форми деліберативної демократії, можуть доповнити традиційні виборчі процеси та створити нові можливості для залучення громадян до прийняття складних політичних рішень. Ці механізми можуть бути особливо ефективними для вирішення контroversійних питань, що потребують детального вивчення та балансування різних інтересів, таких як енергетична політика, біоетика або міське планування. Залучення випадково вибраних громадян до обговорення складних питань може забезпечити більш збалансоване та обґрунтоване прийняття рішень, ніж традиційні політичні процеси, схильні до популізму та короткострокового мислення. Розвиток таких механізмів потребує інвестицій в організаційні можливості та створення культури участі, що цінує експертність та раціональне обговорення.

Майбутнє демократичних інститутів залежить від їх здатності еволюціонувати та адаптуватися до нових викликів, зберігаючи при цьому основні демократичні принципи участі, підзвітності, прозорості та захисту прав людини в умовах швидких глобальних змін. Успішна адаптація потребує інноваційного мислення та готовності до експериментів з новими формами демократичної участі та управління. Демократичні інститути повинні демонструвати гнучкість та здатність до самореформування, щоб залишатися релевантними та ефективними в мінливому світі [62, с. 28].

Стійкість демократичних трансформацій потребує довгострокових зобов'язань, послідовності реформ та терпіння, оскільки зміцнення демократичних інститутів є поступовим процесом, що вимагає поколінь для повної консолідації та укорінення в політичній культурі суспільства. Успішна демократизація потребує не лише формальних інституційних змін, але й глибоких трансформацій в політичній культурі, громадянських цінностях та соціальних практиках, що може тривати десятиліття. Підтримка демократичних реформ з боку міжнародного співтовариства повинна бути послідовною та довгостроковою, враховуючи складність процесів демократизації та можливість тимчасових невдач.

Вимірювання прогресу в зміцненні демократії потребує комплексних індикаторів, що враховують не лише формальні інститути, але й реальну якість демократичного управління, рівень участі громадян та захист прав людини в практичній діяльності. Успішна демократизація потребує не лише формальних інституційних змін, але й глибоких трансформацій в політичній культурі, громадянських цінностях та соціальних практиках, що може тривати десятиліття. Підтримка демократичних реформ з боку міжнародного співтовариства повинна бути послідовною та довгостроковою, враховуючи складність процесів демократизації та можливість тимчасових невдач. Вимірювання прогресу в зміцненні демократії потребує комплексних індикаторів, що враховують не лише формальні інститути, але й реальну якість

демократичного управління, рівень участі громадян та захист прав людини в практичній діяльності.

Висновки до розділу 3

Аналіз механізмів поширення авторитаризму та стратегій протидії виявив складність та багатовимірність сучасних авторитарних загроз, що потребують комплексних та координованих відповідей з боку демократичної спільноти. Сучасні форми авторитарної експансії та гібридні режими використовують інноваційні методи впливу, включаючи експорт репресивних технологій, економічну залежність, інформаційні операції та транснаціональні авторитарні мережі. Ці нові форми авторитаризму адаптуються до глобалізованого світу та використовують демократичні інститути та процедури для досягнення недемократичних цілей.

Міжнародні зусилля з протидії авторитарним тенденціям включають широкий спектр інструментів від економічних санкцій та дипломатичного тиску до підтримки громадянського суспільства та технологічної співпраці. Ефективність цих інструментів залежить від координації між демократичними державами, адаптації до нових форм авторитарних загроз та довгострокових зобов'язань підтримки демократичних реформ. Регіональні організації та багатосторонні інститути відіграють центральну роль у координації міжнародних зусиль та створенні спільних стандартів демократичного управління.

Перспективи зміцнення демократичних інститутів у глобальному масштабі залежать від здатності демократичних систем адаптуватися до нових викликів через інституційні інновації, цифрову трансформацію, зміцнення верховенства права та розвиток інклюзивних форм участі. Довгострокове зміцнення демократії потребує інвестицій в освіту, громадянське суспільство, медіаплюралізм та економічну справедливість як основи стабільного

демократичного розвитку. Успіх демократичних трансформацій залежить від послідовності реформ, міжнародної підтримки та формування демократичної політичної культури, що може тривати покоління для повної консолідації.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження кризи демократії та зростання авторитаризму у сучасному світі дозволило встановити комплексний та багатовимірний характер викликів, що стоять перед демократичними інститутами в двадцять першому столітті. Аналіз теоретичних основ демократичного устрою та авторитарних режимів виявив фундаментальні відмінності між цими типами політичних систем, а також показав еволюцію форм політичного правління від традиційних диктатур до складних гібридних режимів. Дослідження підтвердило, що сучасна криза демократії не є локальним явищем, а представляє глобальну тенденцію, що охоплює як усталені демократії, так і країни перехідного періоду, створюючи нові виклики для міжнародної стабільності та розвитку.

Детальний аналіз соціально-економічних передумов деградації демократичних інститутів розкрив критичну роль економічної нерівності, ослаблення середнього класу та корупції у підриві довіри громадян до політичних інститутів. Встановлено, що економічні кризи та структурні дисбаланси створюють сприятливі умови для популістських рухів та авторитарних альтернатив, які експлуатують соціальне невдоволення для мобілізації політичної підтримки. Дослідження показало, що країни з високим рівнем економічної нерівності та слабкими інститутами більш схильні до авторитарного відкату, що підкреслює необхідність комплексних економічних реформ для зміцнення демократичної стабільності.

Інформаційні війни та маніпулятивні технології виявилися одним із найпотужніших інструментів підриву демократичних процесів у цифрову епоху. Дослідження продемонструвало, як дезінформація, deepfakes, мікротаргетинг та інші цифрові технології використовуються для маніпулювання громадською думкою, поляризації суспільства та підриву довіри до демократичних інститутів. Особливо небезпечним виявився феномен фрагментації інформаційного простору, коли різні групи населення споживають кардинально відмінну інформацію, що унеможливлює формування спільної фактичної основи для демократичного діалогу та прийняття рішень.

Популізм як політичний феномен продемонстрував свою здатність адаптуватися до різних ідеологічних контекстів та соціальних умов, використовуючи антиелітну риторичу та спрощення складних проблем для мобілізації електоральної підтримки. Дослідження виявило, що різні типи популізму - правий, лівий, центристський та цифровий - використовують схожі механізми мобілізації через конструювання образу ворога та обіцянки швидких рішень. Радикалізація політичного дискурсу, посилена цифровими технологіями та соціальними мережами, призводить до поляризації суспільства та ускладнює досягнення демократичного консенсусу.

Аналіз сучасних форм авторитарної експансії розкрив складність та інноваційність методів поширення авторитарних практик у глобалізованому світі. Авторитарні режими адаптувалися до нових умов, використовуючи економічні інструменти, цифрові технології, інформаційні операції та транснаціональні мережі для розширення свого впливу без відкритого військового втручання. Гібридні режими виявилися особливо стійкими формами недемократичного правління, що поєднують демократичні процедури з авторитарними практиками, створюючи ілюзію легітимності при збереженні концентрації влади.

Дослідження міжнародних аспектів боротьби з авторитарними тенденціями показало як можливості, так і обмеження існуючих інструментів протидії. Економічні санкції, дипломатичний тиск, підтримка громадянського суспільства та технологічна співпраця можуть бути ефективними за умови координації між демократичними державами та довгострокових зобов'язань. Однак транснаціональний характер авторитарних загроз вимагає інноваційних підходів та адаптації традиційних механізмів міжнародного співробітництва до нових реалій.

Перспективи зміцнення демократичних інститутів залежать від їх здатності еволюціонувати та адаптуватися до викликів двадцятого століття через інституційні інновації, цифрову трансформацію та розвиток інклюзивних форм участі. Дослідження виявило, що успішне зміцнення

демократії потребує комплексного підходу, що поєднує реформування політичних інститутів, зміцнення верховенства права, розвиток громадянського суспільства та формування демократичної політичної культури.

Особливого значення набуває роль освіти та медіаграмотності у формуванні критичного мислення громадян та їх здатності протистояти маніпулятивним впливам. Дослідження показало, що країни з високим рівнем освіти та розвиненою системою громадянської освіти демонструють більшу стійкість до популістських та авторитарних викликів. Інвестиції в освіту, науку та культуру є довгостроковою стратегією зміцнення демократичних основ суспільства.

Економічна справедливість та інклюзивний розвиток виявилися критично важливими для підтримки демократичної стабільності. Дослідження підтвердило необхідність політики, спрямованої на зменшення нерівності, створення рівних можливостей та забезпечення справедливого розподілу результатів економічного зростання. Без вирішення структурних економічних проблем демократичні інститути залишаються вразливими до популістських та авторитарних викликів.

Загалом, дослідження підтвердило, що криза демократії та зростання авторитаризму представляють серйозний виклик для сучасного світу, але не є неминучими процесами. Успіх у подоланні цих викликів залежить від політичної волі, стратегічного мислення та готовності до довгострокових інвестицій у демократичні інститути та цінності. Демократія може бути зміцнена та адаптована до нових умов за умови комплексного підходу, що поєднує інституційні реформи, економічну справедливість, освіту та міжнародну співпрацю. Майбутнє демократії залежить від здатності демократичних суспільств навчатися, адаптуватися та інноваційно відповідати на виклики, зберігаючи при цьому фундаментальні принципи свободи, рівності та справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. Загальні тренди світової політики в глобальному вимірі: постановка проблеми. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Спеціальні та галузеві соціології». С. 191–202.
2. Астаф'єв А. О. Українська культура: між інноваційною глобалізацією та повторною колонізацією. Стратегічні пріоритети. 2015. № 1. С. 120–124.
3. Балагура М. В. Ознаки та характеристики демократичних інститутів у правовій системі сучасної держави. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 492–497.
4. Бальцій Н. Маніпулятивні технології у системі формування громадської думки українського суспільства. Actual Problems of International Relations. 2010. № 1.88. С. 230–235.
5. Бахтін А., Тягушева О. Механізми запобігання авторитарним тенденціям в умовах політичної модернізації. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування. С. 147–150.
6. Вільчинська І. Ю. Неправдива інформація і свобода слова. 2022. С. 58–61.
7. Вощенко В. Ю. Трансформації локальних цивілізацій в умовах глобалізації: соціально-філософський контекст. Філософські обрії. 2015. № 33. С. 71–80.
8. Гарбадин А., Ільницька Д. Теоретико-концептуальні засади дослідження та типологізації авторитарних режимів. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2021. № 36. С. 183–189.
9. Гедікова Н. П. Трансформація політичної системи України в контексті сучасних викликів. Політичне життя. 2024. С. 21–28.
10. Глинка А. О. Функції місцевого самоврядування в умовах трансформації політичної системи України. Актуальні проблеми політики. 2016. № 58. С. 180–189.
11. Головченко А. В. Політика держав Центрально-Східної Європи в контексті глобального процесу демократизації. 2015. 206 с.

12. Гомза І. А. Мультисеторальна класифікація авторитарних режимів. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2014. № 160. С. 10–17.
13. Гоцуляк Ю. В. Праворозуміння та його вплив на демократичний устрій в умовах інформатизації суспільства. 2022. С. 69–71.
14. Губницька О. В. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» : спец. 052 «Політологія». Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 69 с.
15. Губницька В. В. Еволюція демократії в Україні: від народних рухів до сучасних інститутів. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах. 2024. С. 114–116.
16. Гудима Н. В. Норми-стимули у функціонуванні та розвитку принципів відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління. Університетські наукові записки. 2007. № 4. С. 445–452.
17. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 3. С. 97–115.
18. Гученко Р. Р. Роль політичних інститутів у забезпеченні стабільності політичної системи. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку. С. 306–309.
19. Даценко В. Засоби масової інформації та політика: еволюція контролю й демократії. Of the Lviv University. 2024. С. 20–27.
20. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні : збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с.
21. Денищенко Д. В. Збройне насилля як фактор трансформації політичного простору : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. Полтава : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 322 с.

- 22.Дзюбенко Ю. М. Феномен гібридних режимів в сучасному політичному просторі : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса : Нац. ун-т "Одес. юрид. академія", 2016. 210 с.
- 23.Дубель М., Куран О. Особливості демократичного переходу у постколоніальних країнах Азії. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2024. № 4 (76). С. 44–53.
- 24.Дубовик Н. А., Мартинко Т. М. Консенсус політичних еліт як один із принципів становлення демократії. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2009. № 2(26). С. 36–40.
- 25.Житко А. О. Європейський популізм у вимірі політичних та соціокультурних контекстів сучасності. Україна і ЄС: політико-правові перспективи інтеграції. 2020. С. 98–101.
- 26.Калюжна Ю. І. Популізм, як політико-культурний феномен сучасної світової політики. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2018. № 2.14. С. 80–87.
- 27.Ключкович А. Роль третього сектора в демократизації Словаччини. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2018. № 19. С. 138–144.
- 28.Крап А. П. Дезінформація як загроза демократії та державному управлінню. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 9. С. 1–15.
- 29.Криворучко С. В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні. Київ, 2003. 181 с.
- 30.Крикун В., Бауліна Т. Дезінформація як засіб гібридної війни: сутність і наслідки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. 2022. Вип. 2. С. 30–33.
- 31.Курілло В. Є. Політичні системи та режими сучасності : метод. вказівки. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 100 с.
- 32.Кутаєв В. Е. Демократичний устрій суспільства як соціально. Обдаровані діти–скарб нації! : матеріали III Міжнародної науково-практичної онлайн-

- конференції (Київ, 18–23 серпня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 535–536.
33. Левітас Ф. Л. Перша світова війна та її відлуння в Європі та на українських землях. Тоталітарні й авторитарні режими в Європі. Україна в контексті історичного розвитку Європи. Київ : Арт Економі, 2021. С. 198–211.
 34. Лобода Д. С. Сучасні моделі демократичного транзиту : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 052 "Політологія" / наук. керівник Н. В. Горло. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 64 с.
 35. Манелюк Ю. М., Чубур Н. В. Сутність і фактори політичної глобалізації: сучасні виклики. Політикус. 2024. № 3. С. 189–193.
 36. Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу : монографія. Луцьк : Вежа-друк, 2014. 400 с.
 37. Михальчук Б. С. Громадські асамблеї як форма громадської участі для зміцнення демократичних практик. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2024. № 1. С. 26–29.
 38. Мовчан Т. М. Поглиблення морально-етичної деградації українського політикуму. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. 2012. № 15. С. 96–101.
 39. Подгорняк М. О. Демократичні свободи в Україні: політичні тенденції та перспективи розвитку (політологічний аналіз) : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» : спец. 052 «Політологія». Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. 94 с.
 40. Подуфалов П. П. Принципи європейського демократичного суспільства. 2024. С. 263–265.
 41. Самотуга А. Електоральна і референдна демократія: політико-правова спадщина та сучасні виклики й загрози. 2021. С. 92–95.
 42. Сергєєв В. Безпекові виклики популізму в цифрову епоху: від політичної гіперреальності до несвідомого політичного споживацтва. Society and Security. 2025. № 1 (7). С. 17–25.

- 43.Сидорук С. В. Гібридні загрози та європейська система безпеки. Архів кваліфікаційних робіт (2019-2020÷ 2022-2023 н. р.). 2020.
- 44.Східноєвропейських тенденцій. Демократичні та авторитарні. Засновники: Національний університет «Одеська юридична академія», Південно-український центр гендерних проблем. 2016. С. 95–105.
- 45.Тегза К. Ю. Популізм у політичному дискурсі України : дипломна робота ... бакалавра : 6.030101 Соціологія. Київ, 2019. 62 с.
- 46.Терепиций С. Демократичні цінності в освітній практиці постіндустріального суспільства: адаптація ідей Дарона Аджемоглу та Джеймса Робінсона. Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія» серія «Філософія». 2024. № 27. С. 48–54.
- 47.Тимчук О. Л. Політико-правові особливості сучасних авторитарних політичних режимів. Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 48–54.
- 48.Філатов Б. Патріотичний ренесанс у сучасній Центрально-Східній Європі: між націоналізмом і соціальним популізмом. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2017. № 11. С. 154–161.
- 49.Шведа Ю. Трансформація партійної системи в контексті трансформації політичної системи України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2007. С. 165–173.
- 50.Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2014. № 5. С. 329–338.
- 51.Beichelt T. Forms of rule in the post-Soviet space: hybrid regimes. Presidents, Oligarchs and Bureaucrats. Routledge, 2016. P. 15–28.
- 52.Bojang M. BS. Critical issues affecting Africa's development: E-government, democracy and democratic principles, and governance as an alternative for

- socio-economic development in Africa. *International Journal of Youth Economy*. 2017. Vol. 1.1. P. 41–55.
53. Cottiero C., Haggard S. Stabilizing authoritarian rule: The role of international organizations. *International Studies Quarterly*. 2023. Vol. 67.2. P. sqad031.
 54. Jacobs G. et al. The future of democracy: Challenges & prospects. *Cadmus*. 2018. Vol. 3.4. P. 7–31.
 55. Janjua F. A. et al. The Growing Influence of Authoritarianism: A Challenge to Democracy Worldwide. *GUMAN*. 2024. Vol. 7.3. P. 196–203.
 56. Kleshnia H. Глобальне і глокальне у сучасній комунікації як фактор соціокультурних трансформацій. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*. Vol. 38.2. P. 75–80.
 57. Kolodko G. W. Political System and Socio-Economic Development. *Political Economy of New Pragmatism: Implications of Irreversible Globalization*. Cham: Springer International Publishing, 2022. P. 53–108.
 58. Kukhta V. V. Сучасні авторитарні політичні режими регіону Тропічної Африки та перспективи їх демократизації. *Політичне життя*. 2020. № 1. С. 37–43.
 59. Luckham R., Kaldor M., Goetz A. M. Democratic institutions and politics in contexts of inequality, poverty, and conflict: a conceptual framework. 2000.
 60. Morlino L. Hybrid regimes. *Routledge Handbook of Illiberalism*. Routledge, 2021. P. 142–151.
 61. Mufti M. What do we know about hybrid regimes after two decades of scholarship? *Politics and Governance*. 2018. Vol. 6.2. P. 112–119.
 62. Sorensen G. Democracy and democratization: Processes and prospects in a changing world. Routledge, 2018.
 63. Tansey O. The international politics of authoritarian rule. Oxford University Press, 2016.